

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Politické strategie USA během rozpadu SSSR

v letech 1985–1992

Veronika Korlová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Politické strategie USA během rozpadu SSSR

v letech 1985–1992

Veronika Korlová

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Vladimíru Naxerovi, Ph.D. za trpělivost, cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této práce.

Obsah	
Úvod	1
1 Zahraniční politika	5
1.1 Tvorba zahraniční politiky Spojených států	6
2 Dokumenty z prvního funkčního období Reagana a SDI	10
2.1 Národní direktivy NSDD–54 a NSDD–75	11
2.2 Čtyřbodová agenda	12
2.3 SDI	13
3 První roky druhého funkčního období Reagana	15
3.1 Nástup Gorbačova	17
3.2 Ženevský summit	18
3.3 Perestrojka a glasnost'	20
3.4 Summit v Reykjavíku	22
4 Od roku 1987 do konce funkčního období Reagana	24
4.1 Pokračování Gorbačovových reforem a americký skepticismus	24
4.2 Summit ve Washingtonu	26
4.3 Zlom ve vnímání Sovětského svazu	27
4.4 Moskevský summit	29
5 George Bush a konec studené války	31
5.1 Zintenzivnění spolupráce	31
5.2 Summit na Maltě	33
5.3 Konec studené války	34
5.4 Pád Sovětského svazu	37
Závěr	41
Zdroje	46
Resumé	51

Úvod

S nástupem Ronalda Reagana do funkce prezidenta Spojených států definitivně končí politika détente. V počátcích prezidentství byl Reagan velmi razantní, chtěl bojovat proti nepřátelům svobody a Sovětský svaz označil za „říši zla“. Jeho postoj byl silně antikomunistický a na počátku jeho úřadování byly americko-sovětské vztahy velmi napjaté. Reagan se nebál na Sovětský svaz uvalit ekonomické sankce a podporovat antikomunistická uskupení po celém světě. Na program vyjednávání se Sovětským svazem se mu podařilo zařadit i lidská práva. Velmi známý je Reaganem vyhlášený program tzv. hvězdných válek, který měl vytvořit obranný systém proti jaderným zbraním. Tento velmi nákladný program vyprovokoval sovětskou stranu ke stejnému kroku, jenže Sovětský svaz na tom v té době nebyl po finanční stránce tak dobře a musel se výzkumu vzdát. Reagan se během prvního funkčního období těšil velké oblibě a v prezidentských volbách v roce 1984 byl znovuzvolen s velice výrazným náskokem, získal přes pět set volitelů. V roce 1985 se do vedení Sovětského svazu dostal Michail Gorbačov, který se snažil krizi uvnitř Svazu řešit pomocí reformem, které se týkaly ekonomického i politického sektoru. Byl si vědom toho, že Svaz není tak silný, aby mohl Spojeným státům nadále konkurovat a s postupem času začal Američanům ustupovat. Pomocí reformem perestrojky a glasnosti chtěl Svaz vyvézt z krize, což se mu ale nepovedlo. Uvnitř strany docházelo ke střetům, které mu ubíraly na popularitě. Ačkoliv se George Bush, Reaganův nástupce, snažil Gorbačova podporovat, touha po samostatnosti jednotlivých republik byla silnější. Gorbačovovi tak nezbylo nic jiného, než z čela rozpadajícího se Svazu ustoupit.

Cílem práce je prozkoumání změn politických strategií Spojených států s ohledem na dění v Sovětském svazu v letech 1985 až 1992. Otázkou, která mi v naplnění cíle pomůže, je, zda na případné změny z americké strany měl vliv Gorbačov a jeho reformy, případně jak zásadní. V práci se budu zabírat tím, co překáželo dohodě mezi státy a také nástroji vyjednávání, tedy tím, čím chtěly Spojené státy dosáhnout svého vítězství. Vzhledem k rozsahu této práce není

možný podrobný popis tohoto období, proto se zaměřím na události, které měly na formování bilaterálních vztahů největší vliv.

V práci vycházím hlavně z primárních zdrojů, tedy dokumentů amerických prezidentů a jejich administrativ, které stanovují obecné cíle v zahraniční politice vůči Sovětskému svazu, ale i cíle na každé setkání prezidentů USA a SSSR. Z knih mi bylo nejvíce nápomocno dílo *Reagan a říše zla* od českého autora Petra Suchého, který se zaměřuje na zahraniční politiku USA od konce druhé světové války a především na období Reaganovy administrativy. Okrajově vycházím z autobiografie Reagana, hlavně pro doplnění Reaganova názoru. Knih zaměřených na dění v Sovětském svazu jsem použila několik, ale nejlépe zpracované mi přišlo dílo *Sovětská tragédie: dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*, které napsal americký historik Martin Malia. Z jednotlivých odborných článků musím vyzdvihnout článek od Marka Haase, který se věnuje přímo vlivu domácí politiky Sovětského vztahu na zahraniční politiku Spojených vztahů. Vzhledem k tomu, že od konce studené války uběhlo více než patnáct let, je odborné literatury na toto téma dostatečné množství. Za skvělé považuji, že Spojené státy zveřejňují dokumenty stanovující směřování zahraniční politiky. Celkově jsem tedy neměla s hledáním zdrojů žádné větší potíže.

V první části práce nastíním tvorbu zahraniční politiky obecně. Ta je výsledkem činností několika aktérů a vlivů. Tento proces později aplikuji na příklad Spojených států. Popíši, kdo se na tvorbě zahraniční politiky podílí a kdo má jaké pravomoci. Dále na příkladu studené války ukáži i další faktory, které mají na tvorbu zahraniční politiky vliv.

Další část práce je započata krátkou kapitolou o prvním funkčním období Reagana. Zde představím důležité dokumenty, ve kterých si Reaganova administrativa stanovila cíle pro vyjednávání se Sovětským svazem. To proto, že z nich administrativa vycházela i v druhém funkčním období, a jsou tedy pro tuto práci nezbytné. Jde především o čtyřbodovou agendu, dokument, který stanovil

čtyři okruhy témat, o kterých se mělo mluvit při každém jednání. Krom dokumentů zmíním i program strategické obranné iniciativy, zkráceně SDI, k jehož zahájení vydal Reagan pokyn a který při jednáních sehrál významnou roli.

Následující kapitola se zabývá počátkem druhého funkčního období, přesněji lety 1985–1987, a summity v Ženevě a Reykjavíku. Ženevský summit představoval první setkání Reagana a Gorbačova, coby nového generálního tajemníka. Gorbačov hned od počátku své vlády zahájil v Sovětském svazu reformy, neboť chtěl dostat Sovětský svaz z krize, ve které se v tu dobu nacházel. Perestrojka byla zaměřena na ekonomiku, byla to Gorbačova snaha o urychlení ekonomického rozvoje, posílení socialistické demokracie a návrat k leninismu. Glasnost' měla za cíl oslabení odporu byrokracie, umožnila vznik neformálních hnutí a spolků a ukončila cenzuru. Během prvních dvou let nebyly projevy těchto reforem moc výrazné, proto Spojené státy svůj přístup k Sovětskému svazu výrazně nezměnily. Summit v Reykjavíku, který se konal ke konci roku 1986, byl předčasně ukončen, protože strany nedokázaly najít shodu. Největší překážku dosavadních jednání představoval program SDI, který byl pro Sovětský svaz nepřijatelný. Reagan byl ale velmi nekompromisní a ze svých cílů nechtěl ustupovat, dokonce odmítal sovětské ústupky.

Čtvrtá kapitola se věnuje následujícím dvěma letům. Jedná se o období, k jehož konci se vztahy mezi stranami zlepšily. Ačkoliv byly Spojené státy k Sovětskému svazu nadále skeptické, v polovině roku 1988 byly změny ve Svazu tak významné, že Američané uznali jejich vliv na domácí politiku. Washingtonský summit, který se uskutečnil v roce 1987, je často označován jako počátek konce Studené války. Během tohoto summitu došlo k předem domluvenému podpisu dohody o likvidaci všech raket středního doletu, což představovalo první podepsanou smlouvou, jejíž implementací došlo k redukci zbraňových systémů obou zemí. Podpis pro Reagana znamenal potvrzení, že jeho nekompromisní politika má smysl. Také nastal posun v jednáních o dohodě START a byla prodloužena smlouva ABM, která omezovala systémy antibalistických raket. Tato kapitola je také tou poslední, ve které americkou

stranu reprezentoval Ronald Reagan. Jeho druhé funkční období je hodnoceno pozitivně, neboť se mu podařilo dosáhnout dohod, které napomohly k ukončení studené války.

Poslední kapitola se věnuje období od nástupu George Bushe do čela Spojených států až po rozpad Sovětského svazu. Jedná se o dobu, kdy se americko-sovětské vztahy velmi rychle zlepšovaly. Došlo k podepsání dohody START, na které se pracovalo několik let, k zapojení Svazu do mezinárodních organizací a k ukončení embarga na Sovětský svaz. Americká strana podpořila perestrojku a glasnost' a Gorbačova brala jako hlavního partnera pro spolupráci se Sovětským svazem. Jeho pozice v Sovětském svazu už tak silná ale nebyla. Jednotlivé sovětské republiky volaly po samostatnosti, ve straně docházelo ke střetům mezi Gorbačovem a Jelcinem a Gorbačova navíc opustili jeho nejbližší spolupracovníci, včetně Ševarnadzeho, který varoval před směřováním k diktatuře. Ačkoliv se Spojené státy snažily podporovat pouze Gorbačova, nakonec musely svůj přístup změnit.

1 Zahraniční politika

Zahraniční politiku lze vnímat jako postoj státu zaměřený na uhájení vlastní existence a zájmů ve společnosti ostatních aktérů mezinárodních vztahů. Pomocí zahraniční politiky se stát vymezuje vůči okolnímu světu, lze ji tedy vnímat jako součást národní identity. Podoba zahraniční politiky je ovlivňována domácími vlivy a zahraničními vlivy. Mezi domácí patří geografická poloha, veřejné mínění, ekonomický rozvoj, sdílené základní hodnoty, média nebo zdroje nerostných surovin, zatímco zahraniční vlivy vytváří prostředí, kde je zahraniční politika státu realizována a kde se odehrávají reakce ostatních aktérů (Drulák – Druláková 2007: 9–10).

Zahraniční politika se tedy realizuje v mezinárodním prostředí, které vyplývá ze zahraniční politiky ostatních států. Chce-li stát být ve své zahraniční politice úspěšný, musí charakter tohoto prostředí respektovat a využívat ve svůj prospěch. Při stanovování zájmů státu je třeba brát ohled na výše zmíněné domácí a zahraniční vlivy, pak by měly být naplnitelné. Tím nejpodstatnějším národním zájmem v takovém prostředí je disponování takovou mocí, která stačí k zajištění vlastní existence (Krejčí 2001: 257).

Stanovené národní zájmy lze definovat podle několika způsobů, já jsem si pro tuto práci vybrala definici Thomase Robinsona, podle nějž lze národní zájem charakterizovat podle času, významu a obecnosti. Podle času je možné zájmy rozlišit na škále od trvalých zájmů po proměnné. Dále podle významu rozlišujeme zájmy na životní a ostatní a podle obecnosti na specifické a obecné. Permanentní zájmy jsou takové, které jsou trvalé a v čase se mění velmi pomalu. Proměnné zájmy jsou ty aktuální, které jsou výsledkem zájmů jednotlivců, veřejného mínění, politických tradic, atd. Po určitou dobu reprezentují národní zájmy. Životním zájmem je zachovat fyzickou, politickou a kulturní identitu státu vůči okolnímu prostředí, nelze zde mluvit o žádném kompromisu. Ty zbylé považujeme za druhotné, tedy ty, jejichž naplnění není nutné pro přežití státu.

Specifické zájmy jsou časově nebo prostorově vymezovány, ty zbylé jsou obecné (Krejčí 2001: 260–61).

1.1 Tvorba zahraniční politiky Spojených států

Tvorba zahraniční politiky USA je rozdělena dle ústavy mezi prezidenta a Kongres, přičemž některé pravomoci jsou sdílené. Prezident je považován za jediného reprezentanta USA v zahraničí. Jako představitel moci výkonné prezident vysílá a přijímá velvyslance a oznamuje záměry americké zahraniční politiky. Se souhlasem dvou třetin senátorů uzavírá smlouvy. Toto pravidlo bývá často obcházeno pomocí tzv. dohod výkonné moci (executive agreement), k jejichž schválení souhlas Senátu nepotřebuje. Kongres stanovuje rozpočet a reguluje zahraniční obchod. Prezident je také velitelem vrchních ozbrojených sil, válku ale vyhlásuje Kongres. Ten také povolává vojska a zodpovídá za loďstvo (Constitution of the United States, Article II). Prezident ale může odpovědět na hrozbu nebo nepřátelské útoky, je však povinen informovat Kongres o situaci. Pokud Kongres neprodlouží operaci nebo nevyhlásí válku, musí prezident po šedesáti dnech akci ukončit (Boháč 1996: 52). V ústavě však není definované přesné rozdělení pravomocí v zahraniční politice, mnohdy záleží na tom, jak silné postavení si prezident vydobyde. Příkladem může být porovnání pravomocí Reagana a jeho předchůdců. Jejich zahraniční politika byla pod velkou kontrolou Senátu, Reagan jako republikán měl v Senátu, kde do roku 1986 tvořili většinu republikáni, podporu a jeho zahraniční politika tak přísné kontrole nepodléhala (Bailey 1987: 167). Ačkoliv rozhodovací pravomoci mají pouze Kongres a prezident, na tvorbě zahraniční politiky se podílí i další složky, jako je ministerstvo zahraničních věcí, národní bezpečnostní rada nebo zpravodajské služby.

Ministerstvo zahraničních věcí (State Department) je národní zpravodajskou diplomatickou centrálou, která denně zpracovává tisíce zpráv, z nichž se stovky týkají závažných záležitostí, ale jen několik z nich se dostane

k ministrovi, případně prezidentovi. Ministerstvo shromažďuje informace a zajišťuje kontinuitu zahraniční politiky od jedné administrativy k druhé. Pro znázornění velikosti ministerstva uvádím data z roku 1988, kdy končila Reaganova administrativa. Ministerstvo zaměstnávalo 4 000 diplomatů a 23 000 dalších pracovníků, celkové náklady ministerstva v tomto roce činily 2 miliardy dolarů (Boháč 1996: 48).

V roce 1947 vznikla Národní bezpečnostní rada, jejímiž členy jsou prezident, viceprezident a ministři zahraničí a obrany, případně další členové jmenovaní prezidentem. Cílem rady je koordinovat diplomatické, vojenské a zpravodajské aktivity. V návaznosti na ústavu má však jen poradní funkci a konečné rozhodnutí závisí na prezidentovi (Boháč 1996: 48–49). Tato rada také vydává direktivy pro národní bezpečnost, které stanovují oficiální bezpečnostní politiku.

Zpravodajské služby mají za úkol získávat informace o plánech a schopnostech ostatních států. V roce 1947 byla vytvořena Ústřední zpravodajská služba (CIA), která informuje Národní bezpečnostní radu. Patří sem i tzv. tajné operace, pod které spadá podpora organizací, sponzorování zahraničních médií nebo klamná propaganda, vše děláno tak, aby nebylo zřejmé, že se jedná o podporu ze strany americké vlády. Je zřejmé, že se při těchto postupech jedná o vměšování se do vnitřních záležitostí státu. Prezident je povinen informovat Kongres o charakteru a rozsahu operace, pokud je podnikána za jiným účelem, než je získání informací (Boháč 1996: 50–51).

Jak bylo výše zmíněno, na tvorbu zahraniční politiky má vliv mnoho faktorů, například i veřejné mínění. Spojené státy, jako demokratická země, do velké části berou na veřejné mínění ohled. Například během studené války byly nukleární zbraně společností tolerovány, hlavně jako způsob obrany, ale případ, kdy by je Spojené státy využily jako první, měl už mnohem menší podporu (Risse-Kappen 1991: 483). Příkladem, kdy veřejné mínění ovlivnilo tvorbu zahraniční politiky, může být i zvolení Reagana prezidentem. Po Sovětské invazi

do Iráku byla společnost pro skončení détente, a tak byl pro ně Reagan vhodným kandidátem. A podle průzkumů veřejného mínění se jeho politika opětovného zbrojení, především během jeho prvního období, opravdu těšila podpoře veřejnosti. Veřejné mínění sehrálo roli i na počátku Bushova prezidentství, kdy chtěl vůči Gorbačovovi zastávat opatrný přístup, veřejnost v tu dobu ale v Sovětském svazu takovou hrozbu neviděla, a tak reagovala negativně. Bush tomu svůj postoj přizpůsobil a dal najevo, že Gorbačova a jeho reformy (perestrojku) podporuje (Risse-Kappen 1991: 499–502).

Ani vliv médií nebyl zanedbatelný. Po válce ve Vietnamu, která přinesla nepřetržité sledování událostí, měla média velkou pozornost. Zajisté si ji zasloužily i publikováním dřívějších vládních dokumentů, které byly označeny jako přísně tajné. Tyto dokumenty prokazovaly špatný odhad vlády během války a nabouraly tak věrohodnost politiků. Mimo jiné i za označení konfliktu jako „studená válka“ vděčíme americkému žurnalistovi Walterovi Lippmannovi (Stafford 2013).

To, co zahraniční politiku Spojených států ovlivňovalo na mezinárodní scéně, byl bezesporu konflikt Východ-Západ. V důsledku období détente vzrostla spolupráce mezi bloky, hlavně mezi Západní Evropou a Východem, příkladem mohou být Helsinské závěrečné akty. Tímto došlo k zeslabení bipolárního rozdělení a poklesu amerického vlivu. Oslabení pozice USA se projevilo i v ekonomické sféře. Došlo k transformaci brettonwoodského systému a skončila vazba dolaru na zlato. V mezinárodním systému se projevila i ekonomická krize způsobená ropnými šoky. Spojených států se situace výrazně nedotkla jen díky vlastním zdrojům a dovozu z Jižní Ameriky (Waisová 2009: 95–96). Přelom 70. a 80. let znamenal posílení politických strategií v regionální politice pomocí Carterovy doktríny, pomocí které si Spojené státy snažily zajistit vliv v západní hemisféře, a zesílení konfrontací mezi bloky, které ještě posílila Reaganova administrativa vyhlášením programu SDI. Ke zmírnění situace došlo s nástupem Michaila Gorbačova do čela Sovětského svazu v roce 1985. Během doby, kdy byl vůdcem SSSR, došlo k řešení zástupných regionálních konfliktů a minimálně

k zeslabení ideologického prvku tohoto konfliktu. Tato změna ve vývoji konfliktu byla umožněna díky tomu, že se v druhé polovině 80. let Spojené státy a jejich západním spojenci získali převahu. Spojeným státům se tak podařilo dosáhnout vítězství ekonomického, ideologického i politického (Waisová 2009: 216–219).

2 Dokumenty z prvního funkčního období Reagana a SDI

V počátcích prvního funkčního období byla hlavním tématem jednání mezi Spojenými státy a Sovětským svazem krize v komunistickém Polsku, ze které vyvstávala otázka, zda Svaz dovolí nenásilnou politickou změnu ve východní Evropě. Spojené státy měly zájem na udržení reform, kterých bylo dosaženo Solidaritou¹, ale nechtěly, aby jejich podpora v Polsku vyvolala ozbrojené nepokoje, proto dávaly najevo, že Polsko se o sebe musí postarat samo. Přesto dal Reagan souhlas k tajným operacím, které měly podporovat Solidaritu a destabilizovat komunistický režim. Vyhlášení válečného stavu donutilo Reagana vyzvat Brežněva k obnovení lidských práv, která byla zakotvena v Helsinském závěrečném aktu, jinak budou Spojené státy nuceny přijmout politická a ekonomická opatření. K těm nakonec doopravdy došlo, ať už vůči SSSR či Polsku. K významnému posunu ve vzájemných vztazích však nedochází. Naopak, méně významné roztržky, jako intervence USA na Grenadě či sestřelení jihokorejského letadla Sovětským svazem, řešení konfliktu spíše komplikovaly (Suchý 2004: 146–156). Reaganovi se povedlo Sověty znovu zainteresovat do jednání o odzbrojení, ale žádných výsledků dosaženo nebylo a nedošlo ani k setkání Reagana s některým z vůdců Sovětského svazu.² Navíc z příkladu použití tajných služeb je patrné, že se Reagan nebál proti Svazu použít i poněkud neetické prostředky.

Reagan byl známý pro svůj odpor vůči komunismu, Spojené státy viděl jako symbol mravnosti, svobody a demokracie, proto pro něj měl konflikt spíše ideologický rozměr. Vztah Spojených států a Sovětského svazu chtěl zlepšit pomocí zbrojení, domníval se, že strach přinutí Sověty k dialogu (Kissinger 1999: 802–804). Svě první funkční období zahájil Reagan tak, jak se dalo z jeho volební kampaně očekávat. Kritizoval předchozí prezidenty a jejich politiku détente a dal jasně najevo, že jeho politika bude zcela odlišná, především vůči Sovětskému svazu. Při stanovování její podoby si Reagan stanovil pět základních

¹ Polské hnutí, které odporovalo komunismu.

² Celkem se během prvního funkčního období Reagana se vystřídali tři – Brežněv, Andropov a Černěnko.

elementů, kterými se chtěl zabývat. Ty představovala vojenská rovnováha, ekonomická bezpečnost, regionální stabilita, odzbrojování a dialog se Sovětským svazem (Suchý 2004: 50–53). Na základě takto vymezených témat pak vznikaly dokumenty, kterými se jeho administrativa řídila.

2.1 Národní direktivy NSDD–54 a NSDD–75

V září roku 1982 vyšel dokument NSDD–54, tedy národní direktiva pro národní bezpečnost, která stanovovala koncept zahraniční politiky Spojených států vůči Sovětskému svazu a hlavně východní Evropě, vůči které v direktivě stanovovaly jiný postup než vůči Sovětskému svazu. Jedním ze způsobů, jak se americká administrativa snažila Sovětský svaz oslabit, bylo zeslabit jeho moc právě ve Východní Evropě. Toho chtěly Spojené státy docílit pomocí úvěrové politiky, podporou členství v Mezinárodním měnovém fondu nebo vzdělávacími výměnnými pobyty. Dále chtěly povzbudit liberální trendy, podporovat lidská práva, pomoci usnadnit sdružování se se svobodnými západními státy Evropy, celkově posilovat prozápadní orientaci nebo podkopávat vojenské možnosti Varšavské smlouvy (NSC 1982).

V lednu 1983 vychází další významný dokument, direktiva NSDD–75, která se zaměřuje přímo na vztahy Spojených států se Sovětským svazem. Tento desetistranný dokument stanovuje tři hlavní body, konkrétně vnější odolnost vůči sovětskému imperialismu, vnitřní tlak na SSSR, za účelem oslabit zdroje sovětského imperialismu a jednání, s cílem eliminovat ty nejvážnější neshody mezi těmito dvěma státy. Cílem Spojených států zůstávalo zabránit rozpínavosti Sovětského svazu efektivním konkurováním ve všech možných mezinárodních arénách. Dále si Spojené státy uvědomovaly, že je potřeba zasáhnout do interního systému Sovětského svazu, v němž viděly kořeny agresivity. Kladly si za cíl snižovat sílu privilegované vládnoucí elity, což by dalo vzniknout více pluralistickému politickému a ekonomickému systému (NSC 1983).

Ve vojenské strategii si Spojené státy daly za úkol modernizovat své vojenské síly, jaderné i konvenční. Tímto se snažily dát Sovětům najevo, že se s druhým místem nikdy nesmíří a zároveň chtěly, aby Sověti ztratili motivaci k zahájení útoku. V Evropě jim k tomu měly napomoci znovuobnovené síly NATO. Dále si Spojené státy kladly za cíl mít takové ekonomické vztahy, které neusnadní sovětům vojenské zisky a neumožní dotování sovětské ekonomiky. V politickém dění chtěly mít Spojené státy ideologickou sílu nad represivní funkcí komunismu. Tato síla by dala nadřazenost jim i západním hodnotám, jako jsou právo na svobodu a důstojnost jednotlivce, svobodu tisku nebo volný obchod (NSC 1983). Z direktiv je patrné, že se Reaganova administrativa snažila získat převahu v co nejvíce sektorech, především v hospodářském sektoru je patrné, že ho chtěly využít k získání nadřazenosti.

2.2 Čtyřbodová agenda

V reakci na porušování lidských práv v Sovětském svazu v roce 1983 vyšla Čtyřbodová agenda, formulovaná Georgem Shultzem, americkým ministrem zahraničí. Dokument měl za cíl rozšířit okruh projednávaných témat i mimo oblast kontroly zbrojení. Jak z názvu vyplývá, tento program definoval čtyři okruhy témat, kromě již zmiňované kontroly zbrojení, šlo právě o lidská práva a jejich dodržování, tedy téma, o kterém Sověti doposud nechtěli mluvit, protože to vnímali jako interní záležitost státu. Zbývající dva body představovaly bilaterální vztahy a regionální záležitosti, které Shultz viděl jako oblast častého napětí, Američané žádali především odchod Rusů z Afghánistánu. Shultz uvádí, že klíčem k úspěchu ve vyjednávání je vycházet ze svého programu, ne z programu druhého státu. Důležité podle něj bylo nastavit si správně cíle, kterých chtěli dosáhnout a ty pak vytrvale naplňovat. Agenda tedy představovala jakéhosi průvodce vyjednáváními (Shultz 2013: 71). Jednalo se o velmi významný program, který se stal platformou pro bilaterální jednání, ať už na úrovni ministrů zahraničí nebo Reagana a Gorbačova. Dovolím si říci, že se

Shultzovi opravdu podařilo vybrat správná a hlavně naplnitelná témata k projednávání, neb, jak si ukážeme níže, ve všech čtyřech oblastech se jim podařilo naplnit své cíle.

Z těchto dokumentů tedy vycházejí dlouhodobé cíle Spojených států. Za cíle si, mimo jiné, Reaganova administrativa stanovila pomoc východoevropským státům, nejen v ekonomickém, ale i humanitním sektoru, která by vedla k oslabení vlivu Sovětského svazu v tomto regionu. Administrativa se ve vyjednáváních nechtěla zaměřit pouze na kontrolu zbrojení, ale dávala Moskvě najevo, že je pro ni důležité i to, co se děje uvnitř Sovětského svazu, tedy porušování lidských práv a svobod.

2.3 SDI

Program strategické obranné iniciativy (Strategic Defense Initiative), zkráceně SDI, někdy také označován jako Hvězdné války, byl vyhlášen v březnu 1983. Byl to jeden ze způsobů, jak hájit národní bezpečnost, od ostatních plánů se ale odlišoval. Program měl stanovený pouze jeden cíl, tím byla obrana proti balistickým raketám. Systém měl být schopný zlikvidovat střelu během letu ve vzduchu, aniž by Spojeným státům hrozilo zasáhnutí. Do oznámení tohoto projektu však nebyly vyrobeny žádné zbraně, které by to dokázaly, jednalo se tedy především o velmi nákladný výzkum zbraní, které by sestřelení umožnily. Tento program bylo možné chápat více způsoby, například jako obranný systém, který nikoho neohrožoval. Na druhou stranu, pokud by se ho podařilo uvést do provozu, pro Spojené státy by to znamenalo velkou výhodu a do jisté míry neohroženost, což by zajisté narušilo americko-sovětské vztahy ještě víc. To, v čem byl program v době jaderných zbraní naprosto zásadní, bylo, že by umožňoval odvetu, a to i po té, co by byly Spojené státy napadené jako první. Program vyvolal diskuzi mezi jeho zastánci a odpůrci. Mít takový program by pravděpodobně odrazovalo Sovětský svaz od útoku a vytvořil by psychickou výhodu, ale to, zda je program opravdu funkční, by se zjistilo až při opravdovém

útoku. Další z argumentů pro program bylo, že vtáhne Sovětský svaz do zbrojení v oblasti, ve které byly Spojené státy lepší a že finanční a technická náročnost donutí Svaz k odebrání finančních prostředků z jiné oblasti, případně k snížení životní úrovně. Jenže Spojené státy by se ocitly ve stejné situaci, dokonce nebylo jisté, zda by to na ně nemělo větší dopad než na Sovětský svaz (Holm 1986: 1–3). To, proč se i přes to Reagan pro program rozhodl, bylo to, že nespojoval mír s politickými dohodami, ale hlavně s vojensko-technickým pokrokem v USA (Krejčí 2009: 265–266). Tento program vnímám jako velice riskantní krok, který mohl Sověty vyprovokovat k protiakci. Je zde patrné, že Reagan nebál hazardovat, a to i přesto, že mohl ztratit podporu společnosti.

3 První roky druhého funkčního období Reagana

Do druhého funkčního období nastupuje Reagan v lednu 1985. Jeho první funkční období bylo hodnoceno pozitivně především díky znovuzapojení Sovětského svazu do vyjednávání, proto se jeho politika nijak zásadně nezměnila. Nadále hodlal trvat na již stanovených bodech své administrativy, mimo jiné i na neústupnosti v pokračování vývoje a výzkumu v rámci Strategické obranné iniciativy, které se nechtěl vzdát.

K prvnímu významnějšímu jednání mezi Spojenými státy a Sovětským svazem dochází poměrně brzy. Jednání bylo zahájeno už 12. března, jako tzv. Ženevské rozhovory. Okruhy témat měly být strategické jaderné zbraně, rakety středního doletu a obranné a vesmírné systémy. Cílem Spojených států bylo vlastnit srovnatelný vojenský potenciál, jako byl ten sovětský, aby mohly naplňovat svoji vojenskou strategii. Důležitým bodem jednání byly otázky verifikace dohod o odzbrojení, přičemž Američané měli dokumenty, že sovětská strana porušila několik dříve sjednaných dohod o kontrole zbrojení (NSC 1985a).

Uskutečnění těchto jednání bylo ohroženo, protože dva dny před jejich zahájením zemřel generální tajemník KSSS Konstantin Černěnko, tehdejší vůdce Sovětského svazu. Spojené státy navrhly, aby se jednání odložilo, ale Sověti tuto nabídku odmítli. Černěnkova pohřbu se z americké strany zúčastnili viceprezident George Bush, ministr zahraničí George Shultz a americký velvyslanec v Moskvě Arthur Hartman. Na pohřbu se také setkali s Michaiilem Gorbačovem, který se stal novým generálním tajemníkem. Ten se vyjádřil, že souhlasí se sovětskou politikou a je znepokojen zasahováním Spojených států do vnitřních záležitostí Sovětského svazu. Na Bushovu poznámku o porušování lidských práv, která potvrzovala kontinuitu politiky vyplývající ze čtyřbodové agendy, Gorbačov odpověděl tím, že lidé se teď mají lépe, než když byl v zemích kapitalistický režim (Suchý 2004: 182–183).

Bush předal Gorbačovovi dopis od Reagana. Ten v dopise vyjádřil zájem o spolupráci a pozval Gorbačova k návštěvě Washingtonu. Gorbačov odpověděl

za čtrnáct dní vyjádřením zájmu o jednání, i když zmínil, že Washington není vhodným místem. Podle Reagana byl dopis psán v méně nepřátelském duchu, oproti Gorbačovovým předchůdcům (Reagan 1998: 562–563).

Ženevské rozhovory měly celkem tři kola, druhé proběhlo v květnu a třetí v září. Bohužel žádné z nich nepřineslo výsledky, a jednání tak byla považována za zbytečná. Při druhém kole Gorbačov označil za hlavní problém SDI, jenž podle něj představoval překážku dosažení dohody. To jediné, co toto jednání přineslo, bylo domluvení data nadcházejícího summitu, které bylo stanoveno na 19. a 20. listopad, a jako místo konání byla vybrána Ženeva. Za zmínku také stojí, že na postu sovětského ministra zahraničí došlo ke změně, kdy Andreje Gromyka nahradil Eduard Ševarnadze (Suchý 2004: 188).

Gromyko tento post zastával neuvěřitelných 28 let, po rezignaci se stal předsedou prezidia Nejvyššího sovětu SSSR. Jen pouhý den před jeho rezignací se Ševarnadze stal plnohodnotným členem politbyra. Gorbačov a Ševarnadze byli přátelé přibližně 30 let a Ševarnadze získal post ministra zahraničí i přesto, že neměl žádné zahraniční zkušenosti. Gorbačov v něm viděl spolehlivého a dynamického úředníka, který po dlouhé vládě Gromyka ministerstvo oživí (Kramer 1990: 443). V době této změny Američané věděli o Ševarnadzem málo. Americký ministr zahraničí Shultz po první schůzce se svým sovětským protějškem uvedl, že výměnu vnímá pozitivně. Ševarnadzeho popsal sice jako tvrdého, ale méně nepřátelského a více pozitivního než byl Gromyko (Reagan 1998: 670). Výměnu ministra zahraničí pokládám za jednu z prvních změn, která mohla naznačovat Gorbačovův úmysl pozměnit zaběhlý sovětský systém.

V době třetího kola Reagan prohlásil, že se zamítá jakékoliv omezení SDI, v reakci na Sovětský návrh o snížení počtu strategických zbraní, který byl však pro Spojené státy velice znevýhodňující a byl v rozporu s tím, za co americká administrativa bojovala už několik let. Na druhou stranu administrativa tento ústupek vnímala jako pokrok (Suchý 2004: 189–190).

3.1 Nástup Gorbačova

Michaila Gorbačova si jako svého nástupce vyhlédl již Jurij Andropov, který stál v čele Sovětského svazu v letech 1982–1984. I díky jeho naléhání se Gorbačov stal členem politbyra³ a reprezentoval Svaz v zahraničí. Během cest do zahraničí se například na návštěvě Londýna seznámil s Margaret Thatcherovou nebo v Kanadě se sovětským velvyslancem Alexandrem Jakovlevem, a začal tak pracovat na budoucím postu vůdce SSSR. Andropov však zemřel brzy, takže se jeho nástupcem stal Konstantin Černěnko a Gorbačov zaujal místo druhého muže režimu. Černěnko zastával funkci pouhý rok a po jeho smrti se do vedení konečně dostává Gorbačov (Malia 2004: 410–411).

Pro Gorbačova se prioritou stala domácí politika, to ale neznamenalo, že by se ve studené válce vzdal. Dočasným stažením chtěl docílit posílení a modernizace socialismu, který pak bude schopnější v boji s kapitalismem. Hned z počátku jeho uvedení do funkce prohlásil, že je ochotný sejít se Reaganem a vyhlásil jednostranné sedmiměsíční moratorium na rozmísťování raket SS–20.⁴ Gorbačov si byl vědom, že úroveň hospodářství klesá a jako řešení situace viděl jeho decentralizaci a modernizaci strojírenství. Těmito obecnými frázemi však nedal najevo, jakými kroky by těchto cílů mohl dosáhnout. Právě upadající hospodářství zapříčinilo nemožnost adekvátní reakce na SDI. Gorbačov si tento problém uvědomoval a pomocí vyjednávání chtěl nevýhodné postavení Sovětského svazu minimalizovat. Odborníci se shodují, že program strategické obranné iniciativy byl hlavním důvodem zahájení perestrojky (Malia 2004: 414–417). Tyto Gorbačovovy názory se projevovaly i u otázek zbrojení. Podle něj by sovětské vojenské složky měly být založeny na principu "rozumného dostatku."

³ Politbyro - nejužší vedení komunistické strany.

⁴ Rakety SS–20 představovaly dlouhodobý problém ve vztazích mezi Spojenými státy a Sovětským svazem. Jednalo se o moderní, mobilní, jaderné střely středního doletu, které Sovětský svaz začal rozmísťovat v roce 1979. Tyto rakety se staly jedním z hlavních bodů rozhovorů o odzbrojování, kdy americká strana požadovala nulovou variantu, tedy zrušení, a sovětská strana byla pro zastavení výroby nebo snížení počtu (Federation of American Scientists). Střely se staly předmětem dohody o likvidaci raket středního a kratšího doletu (INF), kterou se budu zabývat níže.

To by znamenalo, že Sovětský svaz by měl mít dostatečné síly k odražení útoku nepřítele, ale nepostačovaly by k dobytí dalších území. Podle něj by se Američané cítili bezpečněji, kdyby Sovětský svaz nenavyšoval nebo nesnižoval vojenský arzenál, a tím pádem by se bezpečněji cítil i Sovětský svaz. V souladu s tímto názorem v následujících letech Gorbačov učinil několik ústupků k americkým návrhům. Tím usnadnil cestu k uzavření smlouvy INF a naznačil, že režim Sovětského svazu je pod jeho vedením otevřenější (Haas 2007: 156–157). Zde se poprvé projevuje psychologická účinnost SDI. Ačkoliv v programu nebylo dosaženo žádných významných důsledků, Gorbačov se ho obával a začal naznačovat první ústupky.

3.2 Ženevský summit

Přípravy na summit trvaly několik měsíců a zahrnovaly především jednání o SDI. Pokud by došlo ke snížení počtu jaderných zbraní, byly by Spojené státy ochotny uvažovat o omezeném uplatnění SDI (což by ve výsledku žádný velký ústupek nebyl, poněvadž při snížení počtu balistických střel by klesla potřeba SDI), Sovětský svaz však nadále trval na úplném zastavení. Gorbačov navíc konstatoval, že pro Sověty by investice do útočných raket potřebných k překonání SDI byly dvacetkrát nižší než pro Američany náklady na realizaci SDI. Postupem času navrhl několik moratorií, ať už na testování jaderných zbraní nebo rozmisťování raket středního doletu, všechny byly ale zamítnuty. Těmito kroky však Gorbačovovi narůstala popularita a naopak Reaganově administrativě neustálé zamítání poškodilo reputaci, především v Evropě. Konec roku 1985 také znamenal vypršení dohody SALT II. Ve Spojených státech byly dva tábory, jeden chtěl navýšit počet ponorek a ukončit respektování dohody, druhý tábor, včetně Shultze, byl pro dodržování dohody i po roce 1985 a to i přesto, že si byli vědomi porušování dohody ze strany Sovětského svazu⁵. Spojené státy se tedy

⁵ Sovětský svaz měl dohodu porušovat mnoha činy, například testováním a rozmisťováním mezikontinentálních balistických raket nebo kódováním telemetrie během testování raketových střel, čímž bylo bráněno ověření dohod. Sovětský svaz také pravděpodobně porušoval dohodu nasazováním

rozhodly v dohodě pokračovat, podmínily ji ale obdobným přístupem sovětské strany a aktivní účastí Sovětů na ženevských jednáních (Suchý 2004: 183–186).

K setkání s Gorbačovem byla už v srpnu vydána národní direktiva NSDD–183 s názvem „*Setkání se sovětským vůdcem v Ženevě*“. Dokument byl vydán proto, aby všechny zainteresované agendy věděly, jaké bude mít americká administrativa na summitu zájmy. Reagan zde podotýkal, že považoval za nutné pozvat Gorbačova k osobnímu setkání co nejdříve. Jeho primárním cílem byl osobní kontakt s ním a vytvoření agendy pro další vyjednávání. Toto setkání mělo být viděno, jako probíhající proces dialogu se Sovětským svazem, který má stanovit směr a rychlost vyjednávání (NSC 1985c). V říjnu vyšla navazující direktiva NSDD–194, která stanovovala témata rozhovoru a opět poukazovala na čtyřbodovou agendu. Téma direktivy bylo „*Stavění bezpečnějšího světa*“. Reagan zde psal, že chce, aby země přestaly expandovat svůj vliv pomocí ozbrojených intervencí a vyžadoval snížení nebezpečí nukleární války pomocí drastického snížení nukleárních zbraní. Dalším cílem bylo stanovení lepší komunikace mezi společnostmi, protože nepochopení dělá svět nebezpečnějším. A nebyla opomenuta ani lidská práva (NSC 1985d).

Jak již bylo výše zmíněno, summit se konal 19. až 21. listopadu 1985 v Ženevě. Během prvního setkání Gorbačov zdůraznil vojenské schopnosti Sovětského svazu a zmínil, že Sověti dokáží dosáhnout jakékoliv kroky Američanů, takže jim znemožní získat vojenskou převahu. Také podotkl odhodlání posílit sovětský vojenský arzenál a vyvíjení obdobného systému jako je SDI. Při jednáních, která proběhla další den, došlo opět na SDI, kdy už klasicky Gorbačov požadoval úplné zastavení vývoje a Reagan toto jednoznačně odmítal. Na řadu přišly i témata ohledně lidských práv, avšak nebylo dosaženo žádného výsledku (Reagan 1998: 585–590). Ačkoliv rozhovor o dodržování

raket SS-16. Spojené státy byly znepokojeny nejasným celkovým počtem mobilních odpalovacích systémů. Podle nich Sovětský svaz dále porušoval Ženevské protokoly a Úmluvu o biologických a toxinových zbraních (NSC 1985b).

lidských práv v Sovětském svazu neměl žádné výsledky, už jen to, že byl Gorbačov ochotný na toto téma hovořit, bylo posunem vpřed.

V závěrečném prohlášení se strany shodly, že k jaderné válce nesmí dojít a že nesmí dojít ani ke konfliktu mezi oběma stranami, tudíž ani jedna ze stran nebude usilovat o vojenskou převahu. Dále bylo potvrzeno 50% snížení počtu amerických a sovětských strategických nukleárních zbraní, které bylo dohodnuto už před summitem. Mimo jiné bylo navrženo zahájení jednání o obnově leteckých služeb a otevření generálních konzulátů nebo možnost výměnných programů. Závěrem oba státníci přijali pozvání do USA i SSSR. Důležité je zmínit, že i lidská práva byla v závěrečné zprávě zmíněna, bylo o nich ovšem psáno jako o humanitárních případech. To pro Spojené státy znamenalo vítězství (Suchý 2004: 198–201). I debata o možnosti generálních konzulátů nebo výměnných programech znamenala posun, neboť vpuštění příslušníku znepráteleného státu znamenalo, byť nepatrný, náznak důvěry.

3.3 Perestrojka a glasnost'

Mimo jiné se Gorbačov proslavil jeho reformami - perestrojkou a glasností. Perestrojka představovala souhrn ekonomických reforem, u nichž se těžko hodnotí, jaký měl být jejich cíl, neboť perestrojka měla různé významy. V podstatě se dá říci, že Gorbačov improvizoval a svou politiku upravoval tak, jak to daná situace vyžadovala. V první fázi perestrojky, tzv. urychlení, šlo o urychlení průmyslového rozvoje, čímž navazoval na Andropova. Jednalo se o velmi ambiciózní a nákladný plán, který spočíval v produkci obráběcích strojů, obnově průmyslových fondů nebo v kontrole jakosti. V zemědělství došlo k centralizaci ministerstev do Gasagropromu. Gorbačov se také rozhodl bojovat s alkoholismem, který byl v té době velkým problémem. Snížil se počet prodejen alkoholických nápojů a také byly ničeny vinice na jihu SSSR. V reakci na to si lidé začali pálit alkohol doma, čímž stoupla poptávka po cukru a musely být zavedeny přiděly. Ještě větším problémem byl drastický pokles státních příjmů. Náklady modernizace v průmyslu a ztráta zisků přispěly k prohlubujícímu se

schodku státního rozpočtu a situace v závěru roku 1986 byla taková, že se pro přestavbu ekonomiky neudělalo nic (Malia 2004: 420–422).

Pro svou politiku Gorbačov potřeboval podporu politiků a funkcionářů, zkrátka lidí v nejvyšších funkcích. Například, jak jsem již výše zmiňovala, vyměnil ministra zahraničí Gromyka za svého známého Ševarnadzeho. Do čela Ústavu světového hospodářství a mezinárodních vztahů dosadil Alexandra Jakovlevova, ten se později stal i člen politbyra. Odtud bylo naopak mnoho členů odvoláno a na jejich místa byli dosazeni například Jegor Ligačov nebo Nikolaj Ryžkov, který se stal předsedou vlády. Ke změnám docházelo i v rámci strany, kdy do poloviny roku 1986 byla vyměněna třetina oblastních a místních tajemníků. Tato výměna však nedopadla podle představ, většinu jmenoval Ligačov, a ačkoliv se jednalo o mladé lidi, byli velmi konzervativní. Dále ve straně došlo k obnově ústředního výboru, kdy 43 % členů bylo zvoleno poprvé. Celkově se jednalo o největší změny personálního složení za 25 let (Malia 2004: 422–423).

Gorbačov usiloval o liberalizaci systému již před svým zvolením, teď z ní udělal prioritu a zahájil druhou fázi perestrojky, tzv. glasnost', často překládanou jako „otevřenost“. Primárním cílem glasnosti bylo snížit tradiční omezování šíření informací a volnost médií. Více svobodná masmédiá by lépe informovala o oddanosti čelních představitelů k reformám. Dále mělo zvýšením veřejné diskuze o společenských problémech dojít k tomu, aby byli jedinci ve straně, byrokraté i státní aparát, pod tlakem a nekladli odpor. A to nejdůležitější, svobodnější média by poskytovala reformátorům zpětnou vazbu od společnosti. Počátky této reformy byly pomalé, nakonec se situace opravdu začala měnit. Televize změnila své formáty a tištěná média začala informovat o problémech, které nebyly dříve Sovětským svazem uznány (Battle 1988: 370). Gorbačov se snažil o oslabení odporu byrokracie, výsledky glasnosti ale nabraly větších rozměrů, než předpokládal. Například jmenoval do vybraných moskevských novin liberálnější redaktory, kteří díky glasnosti zacházeli dál, než Gorbačov očekával, ale nemohl s tím nic dělat, aby neškodil své pověsti, a tak se novinářům dostávalo větší a

větší volnosti. Glasnost' byla snahou napravit minulost a zároveň se snažila vypořádat se s přítomností. V reakci na to se strana rozdělila na dvě skupiny, jedna chtěla pomocí glasnosti režim co nejvíce odkrýt, zatímco druhá se obávala toho, co může glasnost' způsobit a snažila se jí zabránit (Malia 2004: 424–425). V takto krátkém období, kdy byl Gorbačov u moci, nebylo pro Američany možné určit, zda jsou jeho slova myšlena vážně, proto jejich reakce nebyla nijak výrazná. Podrobněji ji popisují na konci této kapitoly, jako shrnutí prvních dvou let Gorbačova u moci.

3.4 Summit v Reykjavíku

Cíl tohoto summitu byl poměrně široký, pro Reagana bylo nejdůležitější dorešit nejpodstatnější záležitosti ve vztazích se Sovětským svazem a dát Sovětům najevo, že se snaží o konstruktivní dialog. Summit trval pouze dva dny a to 11. a 12. října 1986. První den došlo k privátnímu jednání mezi Reaganem a Gorbačovem. Tento den Reagan označil za jeden z nejdelších dnů ve své prezidentské kariéře, neboť jejich jednání trvalo deset hodin. Gorbačov se snažil omezit program jen na kontrolu zbrojení, ovšem Reagana zajímala i lidská práva. Dotazoval se, proč není lidem umožněna emigrace z náboženských důvodů nebo spojování rodin. Na řadu přišel i Afghánistán, ale Gorbačov se těmito tématy nechtěl zabývat. Významnou změnou bylo to, že Gorbačov přestal vyžadovat zahrnutí amerických systémů středního dosahu rozmístěných v Evropě do celkového limitu strategických zbraní. Navíc akceptoval americký návrh na likvidaci střel středního doletu v Evropě. Touto dohodou by se strany zavázaly na dalších deset let. Dále došlo k dalšímu ústupku ze sovětské strany, když Gorbačov souhlasil s přidáním problematiky lidských práv k seznamu témat probíraných na bilaterálních jednáních (Reagan 1998: 627–628). Prozatímní výsledky tedy naznačovaly, že summit by mohl být úspěšný.

Druhý den se jednání týkala dohod kolem SDI a rozsahu smlouvy ABM⁶. Jako první s návrhem přišla americká strana, Sověti na něj však odpověděli protinávrhem. Ačkoliv si návrhy byly v mnohém podobné, například oba zahrnovaly 50% snížení strategických zbraní, byly zde rozdíly, které byly pro každou stranu neakceptovatelné. Podle sovětského návrhu by Spojené státy musely testovat SDI pouze v laboratořích, což by vývoj tohoto programu značně zpomalilo nebo dokonce ukončilo (Suchý 2004: 215). Proto Reagan přišel s dalším návrhem, ale ani ten u sovětské strany nesklidil úspěch, naopak Gorbačova vyprovokoval. Ten dal Reaganovi na výběr, že buď dojde k omezení výzkumu a vývoje SDI nebo budou jednání ukončena. Reagan návrh zamítl a jednání tak byla ukončena dříve, než se předpokládalo. Považoval za správné, že se SDI nevzdal, dal si to jako cíl a stál si za tím (Reagan 1998: 628–631). Tyto Gorbačovovy návrhy opět znamenaly pokus o kompromis, o který ale Reagan nestál. Je tedy patrné, že mu nevadilo jednání vedoucí k smíru prodlužovat nebo pozastavit, protože se šel za tím, co si na počátku stanovil.

Shrnu-li období prvních dvou let vládnutí Gorbačova, tak jeho pokusy o ústupky mohly být viděny jako snaha o pomalé ukončení studené války. Americká administrativa svůj postoj ale příliš nezměnila a Gorbačovovy nabídky často odmítala, například pokud šlo o již zmiňované střely SS–20. Naopak, administrativa nadále pokračovala ve své nekompromisní politice, kterou si nastavila už na začátku. V roce 1985, tedy v prvním roce Gorbačovovy vlády, Reagan navýšil výdaje na obranu o 8 %, měl připravené dvě válečné lodě, které byly připraveny k narušení sovětských teritoriálních vod, požádal o snížení počtu sovětských členů OSN v New Yorku o více než 100 lidí a ve svých projevech byl nadále velmi antisovětský. Po té, co Gorbačov nabídl prodloužení moratoria na testování nukleárních zbraní, Reagan zahájil jejich testování (Haas 2007: 156–157). Atmosféra těchto let tedy nenasvědčovala tomu, že by byl konec studené války tak blízko. Reaganův postoj by se naopak dal vykládat tak, že by se konflikt mohl vyostřit.

⁶ Smlouva o omezení systémů protiraketové obrany podepsaná v roce 1972 v rámci SALT I.

4 Od roku 1987 do konce funkčního období Reagana

Jedná se o poslední dva roky, kdy se jednání odehrávala mezi Reaganem a Gorbačovem. Ty první dva nepřinesly tak velké změny, jak si pravděpodobně Gorbačov sliboval. Sovětský svaz byl nadále pro Spojené státy úhlavním nepřítelem, kterému se neustupuje, ale v posledním roce se uskutečnila 19. konference KSSS, která situaci přeci jen změnila.

4.1 Pokračování Gorbačovových reforem a americký skepticismus

V roce 1987 Gorbačov pokračoval ve svých reformách. Ve stranických stanovách navrhl, aby byl při volbách výběr z několika kandidátů a po zvolení časové omezení pro funkční období u všech stranických postů až na několik málo na vrcholu vedení. Zároveň se přistoupilo k hospodářským krokům perestrojky, kdy došlo ke schválení zákona o státních podnicích, čímž došlo k uvolnění průmyslu zpod přímé kontroly Gosplanu⁷ a centrálních ministerstev a k zavedení samosprávy. V důsledku toho podniky pracovaly na základě zakázek sjednaných státem nebo si mohly sjednat zakázku mezi sebou. Zisk mohly využít podle svého, tedy i na investice nebo navýšení mezd. Program byl platný od 1. ledna 1988, spuštěn měl být postupně a pak za provozu upravován. Gorbačov doufal, že stranu postupně zbaví přímého dozoru nad ekonomikou. Další změnou byla možnost soukromého vlastnictví, ačkoliv byla nadále pojmenována jako družstevní nebo kolektivní. V roce 1987 také došlo k vytvoření společných podniků sovětských institucí a zahraničních institucí, což sice nebyla novinka, ale díky Gorbačovovi došlo k rozšíření možností. Ačkoliv byli zahraniční partneři omezeni na menšinovou účast, byla jim umožněna větší iniciativa v řízení a větší zisk. Výsledkem byl, i když jen minimální, průlom do celostátní autarkie a posun k začlenění Sovětského svazu do světového trhu. Ačkoliv tyto změny představovaly největší hospodářské reformy za posledních 50 let, stále

⁷ Státní plánovací komise rady ministrů SSSR - orgán zodpovědný za centrální ekonomické plánování.

neexistoval celostátní trh a 90 % ekonomiky nadále zůstávalo pod kontrolou státu (Malia 2004: 427–429).

Ve stejném roce vydala americká administrativa dokument s názvem Národní bezpečnostní strategie Spojených států, kde se samozřejmě zabývala i Sovětským svazem. Ten byl nadále vnímán jako hrozba, která se snaží usilovat o hegemonii. Administrativa nepředpokládala, že by se jejich nepřátelský vztah v blízké budoucnosti změnil. V dokumentu jsou stanoveny tři body, jak nadále se Sovětským svazem jednat. Prvním z nich je realistický přístup, to znamená, že Spojené státy si měly uvědomit přirozenou podstatu Svazu a problémy s ním řešit otevřeně. Dalším bodem byla síla, a to nejen ta vojenská, ale i politická a ekonomická. Sovětský svaz podle administrativy respektoval sílu a využíval slabost. Posledním bodem byl dialog, čímž měla administrativa na mysli to, že Spojené státy byly připraveny diskutovat o všech tématech, která země rozdělovala a usilovat o praktická řešení těchto problémů, která by byla reálná a slučitelná se zájmy Spojených států. Čtyřmi základními prvky tohoto dialogu byly lidská práva, regionální záležitosti, vzájemná spolupráce a kontrola zbrojení (The White House 1987: 16–17). V dokumentu jsou také krátce zmíněny změny odehrávající se v Sovětském svazu. Administrativa uvádí, že pod Gorbačovovým vedením dochází k ekonomickým reformám, když umožnil západním zemím participovat se na sovětské ekonomice. Spojené státy tuto změnu vnímaly jako možnost, jak ovlivnit budoucnost Sovětského svazu, i když jen okrajově. Zároveň to vnímaly jako příležitost k posílení vzájemné interakce (The White House 1987: 11). Spojené státy tedy i nadále vnímaly Sovětský svaz jako nepřítele a Gorbačovovým změnám nepřipisovaly velký význam. Ze čtyř okruhů dialogu je patrné, že administrativa i nadále vycházela ze čtyřbodové agendy.

Koncem roku 1987 hlavní představitelé americké politiky konstatovali, že Gorbačov mění Sovětský svaz na méně represivní stát, zejména díky glasnosti, která dělala režim více otevřený a humánní. Ačkoliv tedy došlo k posunu ve vnímání Sovětského svazu v oblasti lidských práv, Sovětský svaz byl i nadále vnímán jako hrozba. I Shultz, který v Reaganově administrativě patřil k těm

neoptimističtějším, postrádal významnou změnu v americko-sovětských vztazích a konstatoval, že je nepravděpodobné, že by se vzájemný konflikt blížil ke konci. Americká strana nebyla přesvědčena, že by změny v lidských právech uskutečnily proto, že Sovětský svaz směřoval k liberalismu. Podle nich Gorbačov zůstal oddaný leninista, který nechtěl systémovou revoluci. Shultz shledával úspěch změn možný jen tehdy, pokud by tuto ideologii Gorbačov úplně opustil a ne jen upravoval. Další důvod, proč byli Američané tak skeptičtí, byl, že nevěřili trvalosti těchto změn, pokud by byl Gorbačov odvolán (Haas 2007: 165–166). Změny, které byly způsobeny perestrojkou a glasností, nebyly institucionalizovány, takže obava, že nové vedení by liberalizaci mohlo snadno utnout, byla opodstatněná.

4.2 Summit ve Washingtonu

Ke konci roku ještě proběhl summit ve Washingtonu. Prvotním účelem tohoto summitu byl podpis dohody o likvidaci všech raket středního doletu (INF). Termín měl být domluven při jednání Shultze se Ševarnadzem. Na této schůzce došlo k ústupkům sovětské strany v oblasti lidských práv, nicméně uskutečnění summitu bylo zpochybněno. Pro Gorbačova nebyl podpis smlouvy dostatečným důvodem k návštěvě Spojených států. Na schůzce chtěl navázat na summit v Reykjavíku a chtěl opět řešit strategické útočné zbraně. S tímto ale Shultz nesouhlasil a začal zvažovat možnost podpisu smlouvy INF bez přítomnosti Gorbačova (Suchý 2004: 224–226). Gorbačov nakonec ustoupil a summit se uskutečnil.

Reagan své cíle stanovil v direktivě NSDD–288 s názvem „*Moje cíle na summitu*“. Píše, že Gorbačov přijal jeho pozvání na Washingtonský summit, kde by měl podpisem stvrdit smlouvu INF. V plánu také bylo důkladné shrnutí americko-ruské agendy. Podpis smlouvy INF Reagan popsal jako triumf a satisfakci dlouholeté politiky jeho administrativy. Také ale připomíná, že podstata sovětského režimu, i když se pomalu měnila, stanovovala Američanům limity v tom, čeho svou diplomacií mohou dosáhnout. Dalším cílem summitu

bylo dosažení pokroku v dohodě START⁸ a vypracování dohody o defenzivních a vesmírných systémech. V oblasti lidských práv Reagan uznal ústupky na sovětské straně, nicméně je bral jako symbolické, protože nebyly institucionalizovány. Zmíněny byly i regionální témata, především stažení sovětských vojsk z Afghánistánu (NSC 1987).

Summit se konal 8.–10. prosince 1987. Smlouva INF se stala první podepsanou smlouvou, jejíž implementací došlo k redukci zbraňových systémů obou zemí. Navíc došlo k úplné a trvalé eliminaci střel středního doletu. U dohody START byl stanoven limit počtu hlavic, jímž by země mohly disponovat. I v regionálních tématech došlo k malému posunu. Obě strany se shodly, že ačkoliv mají odlišné postoje, vyřešení těchto problémů by vedlo ke snížení napětí mezi Východem a Západem. Jednání o bilaterálních vztazích se zaměřovala především na ekonomickou a hospodářskou spolupráci a i zde byl patrný krok vpřed. V oblasti lidských práv se situace nikam neposunula (Tang 1989: 151–158). Opět tedy vidíme, že i po čtyřech letech administrativa stále vycházela ze čtyřbodové agendy, a ačkoliv bylo pro Spojené státy podstatné, aby byla podepsána smlouva INF, stále trvaly i na oblasti lidských práv a regionálních záležitostech.

4.3 Zlom ve vnímání Sovětského svazu

V roce 1988 byla situace v Sovětském svazu výrazně jiná než před Gorbačovovým nástupem. Dění ve Svazu už neovlivňovala pouze strana, ale vliv měly i sdělovací prostředky a inteligence. V tuto dobu se začíná vyostřovat konflikt v nejvyšších stranických orgánech mezi reformátory a konzervativci, ke kterým se řadil i Ligačov. Konzervativci, s Ligačovovou podporou, dali v březnu vytisknout dopis Niny Andrejevové, který byl útokem na perestrojku. To vystrašilo inteligenci, která se obávala, že by v reakci na dopis mohly být glasnosť a perestrojka zastaveny. Výsledkem této aféry bylo oslabení Ligačova a

⁸ Dohoda o snížení počtu strategických zbraní.

Gorbačovův příklon k reformátorům. V polovině roku se pak konala 19. konference KSSS, kterou Gorbačov zahájil sebevědomě. Záhy se však ukázalo, že za ním stojí jen polovina delegátů. Při jejich volbě vyšlo najevo, že na regionálních a lokálních úrovních stále přetrvává zvyk posílat do Moskvy etablované funkcionáře. I přes reformy stranická byrokracie nadále kontrolovala svůj aparát. Na konferenci Gorbačov požadoval předání ekonomických oddělení státním orgánům, tajnou volbu s více kandidáty na posty tajemníků stranických organizací či vytvoření Sjezdu lidových poslanců. Předpokládal, že voliči zlomí odpor místní byrokracie vůči reformám. Gorbačovovy návrhy delegáti schválili, ačkoliv si nebyli plně vědomi důsledků. Nová struktura orgánů totiž znamenala, že komunistická strana přestala být formálně (a pomalu i fakticky) v čele změn, nahradit ji měl Sjezd lidových poslanců. Ústava ale teoreticky nadále zaručovala monopolní postavení v zemi komunistické straně. V říjnu 1988 se po odchodu Gromyka Gorbačov ujal role hlavy státu, neboli předsedy Nejvyššího sovětu Sovětského svazu (Vykoukal – Litera – Tejchman 2000: 659–663).

Ještě na začátku roku americká strana nehodnotila změny v Sovětském svazu nijak významně, protože nevěřila, že jsou trvalé. Ačkoliv administrativa viděla jistý posun v americko-sovětských vztazích, její dlouhodobé cíle zůstaly neměnné. Spojené státy naznačovaly zájem o prozkoumání pozitivních změn ve Svazu, ale zůstávaly na pozoru. I nadále chtěly podporovat budování demokracie a základních lidských práv za pomoci realistického přístupu, síly a dialogu. Podle Spojených států to, jak se stát chová ke svým obyvatelům, reflektuje jeho chování na mezinárodní scéně, proto pro ně byla lidská práva tak důležitá. Cílem USA také bylo přesvědčit Sovětský svaz, že použití vojenské síly se nevyplatí a že hromadění vojenských sil nad míru potřebnou pro legitimní národní obranu nebude výhodou (The White House 1988: 26–27). Je tedy patrné, že na dva roky Gorbačovových snah administrativa reagovala velmi mírně a s nedůvěrou.

Situaci brzy změnila 19. konference KSSS. Touto událostí Gorbačov Spojené státy přesvědčil, že to s reformami myslí vážně, neboť zkomplikoval

jejich zvrát, což bylo pro Spojené státy podstatné. Když Jack Matlock⁹, americký velvyslanec v SSSR, hodnotil pro Reagana konferenci, řekl, že pokud by svoboda slova, tisku a shromažďování byly opravdu zaručeny, pokud by byl umožněn výběr z několika kandidátů a volby by byly tajné, pak by nepochyboval, že by monopol komunistické strany na politickou moc brzy skončil. Reagan se pak sám vyjádřil, že s těmito reformami by Sovětský svaz už nikdy nemusel být tím, čím byl v minulosti. Zároveň situaci ohodnotil jako novou éru v historii doufajíc, že to bude éra míru a svobody pro všechny. Ne všichni na americké straně přikládali situaci takový význam, například bývalý ministr zahraničí Henry Kissinger nebo bývalý prezident Richard Nixon stále viděli Sovětský svaz jako hrozbu. Podstatné však bylo, že neměli v této době na Reagana větší vliv a tak pomalému sblížení nedokázali zabránit (Haas 2007: 167–168).

4.4 Moskevský summit

Během roku 1988 také proběhl další summit, který byl posledním summitem před koncem druhého funkčního období Reagana. Cíle, kterých administrativa chtěla dosáhnout, byly opět stanoveny v direktivě, tentokrát s číslem 305. Reagan měl v úmyslu poukázat na úspěchy, které jeho administrativa udělala a které podle něj vycházely ze síly, realismu a západního spolenectví. Dále chtěl shrnout přínosy, jichž dosáhl pomocí čtyřbodové agendy. Poukazoval i na lidská práva, svou cestu nebral jen jako jednání se sovětskými politiky, ale také se sovětským lidem. V oblasti kontroly zbrojení se zaměřil na 50% redukci amerických a sovětských jaderných zbraní, zároveň však zdůraznil, že Spojené státy nikam nespěchají a Sověti tak tlakem ničeho nedosáhnou. V oblasti regionálních záležitostí byl opět zmíněn Afghánistán, přesněji dohled nad plněním data stažení vojsk a vznik nezávislé vlády na základě demokratických voleb. V bilaterálních vztazích poukazoval na výměny a ekonomické vztahy (NSC 1988).

⁹ Jack Foust Matlock Jr. – post velvyslance Spojených států vykoval v letech 1987 – 1991.

Summit se konal 29. května – 2. června 1988. Reagan se při návštěvě věnoval převážně lidským právům, využil tak příležitosti, kdy byl přímo v Sovětském svazu. Sešel se s disidenty, studenty nebo náboženskými představiteli. Byly projednány i tři zbývající oblasti rozhovorů, za zmínku stojí především posun v jednáních o dohodě START, kdy se skupiny přiblížily podobnému návrhu. Během tohoto summitu Reagan viděl změny, ke kterým v Sovětském svazu došlo, především za Gorbačovovy vlády a prohlásil, že když mluvil o Sovětském svazu jako o říši zla, mluvil o jiné době (McLaughlin 2016: 168–169).

Myslím, že na posledním summitu bylo patrné, že už si administrativa žádné velké cíle nekladla, protože bylo jasné, že k jejich naplnění do konce Reaganova funkčního období nedojde. V prohlášení Reagana o tom, že Sovětský svaz už není říší zla, vidím velkou symboliku. Na jednu stranu to může být hodnoceno pozitivně, neb v Sovětském svazu dosáhl (z pohledu Spojených států) změn k lepšímu, na druhou stranu se je možné vidět to i tak, že Sovětský svaz oslábl a už nebyl schopen Spojené státy ohrozit, a proto už není „zlem“ jako dřív.

Mezi Reaganem a Gorbačovem došlo ještě k jedné společné schůzce a to v prosinci 1988 v New Yorku. Tato schůzka měla spíše symbolický charakter, kdy došlo k shledání, že vztahy mezi Sovětským svazem a Spojenými státy se zlepšily. Ve svém posledním projevu Reagan shrnul pokroky, ke kterým během jeho vlády došlo a zhodnotil ji jako úspěšnou. Gorbačov se během návštěvy New Yorku také setkal s nově zvoleným prezidentem Georgem Bushem. Během projevu zmínil, že s novou administrativou chce pokračovat v dialogu s dobrou vůlí k dosažení výsledků (Keller 1988).

5 George Bush a konec studené války

George H. W. Bush se do čela Spojených států dostal v době, kdy se americko-sovětský vztah výrazně zlepšil. Během jeho funkčního období docházelo k zintenzivnění komunikace mezi zeměmi a k silnější spolupráci. Spojené státy byly vůči Sovětskému svazu nadále obezřetné, nicméně už pro ně nepředstavoval takovou hrozbu. Proto se ho snažily zapojit do mezinárodního dění, například do Všeobecné dohody o clech a obchodu. Následující tři roky byly obdobím plným nečekaných situací, které v konečném důsledku znamenaly pád Sovětského svazu a vítězství Spojených států ve studené válce.

5.1 Zintenzivnění spolupráce

V roce 1989 dochází k jisté demokratizaci Sovětského svazu. V březnu tohoto roku se konaly volby do Sjezdu lidových poslanců, které byly jiné oproti předchozím, ale rozhodně ještě nebyly plně demokratické. KSSS stále byla jedinou legální politickou stranou, takže rozhodovala o volebním klíči. Kandidáty ale mohly navrhnout i společenské organizace a voliči měli na výběr z více kandidátů. Mezi zvolenými byl například i Boris Jelcin¹⁰, který kandidoval v Moskvě. Ačkoliv měla komunistická strana stále přes 80 % poslanců, pokrok to byl značný, neboť došlo k ukončení monopolu komunistické strany. Ve Svazu sílilo rozdělení elit na reformátory a konzervativce, což Gorbačovovi komplikovalo situaci. Snažil se o centristické postavení, protože se nedokázal ztotožnit s konzervativci a zároveň odmítal další zeslabení komunistické strany, čímž se distancoval od radikálních reformátorů. Touto nejasnou pozicí, kdy se nepřikláněl k žádnému z proudů, nikoho plně neuspokojil a ztrácel moc (Vykoukal – Litera – Tejchman 2000: 674–676).

¹⁰ Boris Jelcin od konce 80. let prosazoval koncepci suverénního ruského státu. Rusko považoval za mocenskou základnu v boji proti konzervativcům a Gorbačovovi, proto podporoval nacionalistická hnutí v ostatních republikách SSSR. (Vykoukal – Litera – Tejchman 2000: 672–673).

Reaganovo chování ke konci jeho funkčního období ulehčilo Bushovi situaci. Mezi Spojenými státy a Sovětským svazem došlo ke zlepšení vzájemných vztahů a Bushova administrativa se rozhodla pokračovat v tomto duchu. Světoví politici, včetně Reagana, utvrzovali Bushe v tom, že je třeba zintenzivnit spolupráci se Sovětským svazem. Bush si v prvotní fázi své vlády kladl za cíl snížit počet amerických i sovětských vojenských pracovníků v Evropě nebo výrazné snížení chemických zbraní. Volby do Sjezdu lidových poslanců byly vnímány ve Spojených státech jako další krok ke zlepšení situace ve Svazu a přistupovaly tak k němu příznivěji. Sám Bush říkal, že se velmoci blížily k uzavření historického boje mezi dvěma ideologiemi. Na druhou stranu si byla administrativa vědoma, že Gorbačovova pozice není tak silná. Pokud by se na jeho místo dostali konzervativci, hrozil by pokles spolupráce mezi velmocemi. V takovém případě by nezbývalo než jen doufat, že dosavadní institucionální změny byly tak hluboké, že by bylo nemožné je rychle zvrátit. Ostatně takto zněly i informace od amerických tajných zpravodajských složek (Haas 2007: 170–173). Z dané situace vyplývá, že pro kontinuitu zlepšování vzájemných vztahů bylo důležité, aby se v Sovětském svazu nadále pokračovalo v reformách a jejich institucionalizaci. Gorbačov se tedy pro americkou administrativu stával klíčovou osobou. O co déle by byl ve vedení Sovětského svazu, o to těžší by bylo dosavadní změny zrušit.

Tak jako Reagan, i Bush informoval o směřování své politiky pomocí direktiv. K postoji jeho administrativy vůči Sovětskému svazu byla vydána direktiva s číslem 23. Zde Bush uvedl, že zesilování vzájemných vztahů bude možné, pokud reformy v Sovětském svazu povedou k podmínkám, které budou umožňovat spolupráci Moskvy a Západu. Sovětský svaz měl snížit počet vojenského arzenálu, který byl větší, než bylo potřeba k obraně, včetně snižování nukleárních nebo již výše zmíněných chemických zbraní, nadále zlepšovat zahraniční politiku v regionálních záležitostech a spolupracovat na řešení globálních problémů, například v boji s terorismem. Dále institucionalizovat lidská práva, směřovat k pluralismu nebo více otevřené ekonomice, která by umožnila větší spolupráci. Spojené státy by si naopak měly uchovat vojenské a

technické výhody i za cenu delšího vyjednávání (The White House 1989). Tyto zmíněné cíle vytvářejí kontinuitu americké administrativy, přesněji řečeno se shodují se čtyřbodovou agendou Reaganovy administrativy. Kontrola zbrojení, lidská práva a jejich dodržování, bilaterální vztahy i regionální záležitosti jsou v direktivě zmíněny. I v poznámce o tom, že Spojené státy se nemají vzdát svých výhod, a to i přes riziko prodlužování konfliktu, vidím návaznost na nekompromisní postoj Reagana.

5.2 Summit na Maltě

Ke konci roku 1989 se na Maltě uskutečnil summit, při jehož příležitosti se Gorbačov poprvé setkal s Bushem jakožto prezidentem USA. I z tohoto důvodu nebylo zpočátku na summit nahlíženo jako na vyjednávání, ale spíše jako na seznamovací schůzku. Spojené státy chtěly zhodnotit Gorbačovy šance na setrvání u moci po událostech ve východní Evropě. Během summitu přeci jen na řešení budoucí podoby americko-sovětských vztahů došlo. Bush sovětské straně nabídl pozorovatelský status při GATT¹¹, čímž by byl Sovětský svaz zapojen do západního obchodu, a snížení počtu chemických i konvenčních zbraní v Evropě. Obě strany by měly usilovat o rozšíření ekonomické spolupráce v oblasti financí, zemědělství, rozvoje malého podnikání nebo daňové politiky. Ani oblast lidských práv nebyla opomenuta. Bush předložil seznam konkrétních osob, jejichž situací by se měl Gorbačov zaobírat. Přesto po celý summit panovala pozitivní nálada, oba státníci viděli mírovou budoucnost. Prezident Bush dokonce vyzdvihl přínosy perestrojky (Clines 1989; New York Times 1989). Při hodnocení summitu bylo pro Spojené státy podstatné, že si Gorbačov nekladl žádné požadavky, takže mohlo dojít k osvobození Evropy od sovětské hrozby. Hned po návratu ze summitu začali Američané připravovat plány na snižování zbraní. V Moskvě, při jednání vůdců zemí Varšavské smlouvy i na jednání ústředního výboru, Gorbačov podal poněkud upravené informace o summitu. Tvrdil, že mu Bush řekl, že nyní mají Evropané blíže k Sovětskému svazu než ke Spojeným

¹¹ Všeobecná dohoda o clech a obchodu, později Světová obchodní organizace.

státům, dále informoval, že Bush udělal velké ústupky a že Sovětskému svazu přislíbil velké investice. Celkově pak událost hodnotil jako konec studené války (Service 2015: 419–422). V Gorbačovovo chování vidím jakýsi rozpor vůči glasnosti. Na jednu stranu bojoval pro otevřenost systému, na druhou stranu sám překrucoval pravdu. V konečném důsledku ale bylo podstatné to, že se přiblížil konec studené války.

5.3 Konec studené války

Hned od začátku roku 1990 byla situace ve Svazu stále více kritická. Jednotlivé republiky volaly po nezávislosti. Jako první s tímto zájmem přišla Litva, která ještě na sklonku roku 1989 schválila deklaraci nezávislosti. Gorbačov se proto začátkem roku vydal do Vilnius, kde snažil situaci řešit. Tvrdil, že se o všem bude jednat společně, že se připravuje nový zákon, který určí postup vystoupení jednotlivých republik ze Svazu, vyřeší otázky obrany, vytyčí časový harmonogram a podobně. Také se zmínil, že je zastáncem toho, aby měly státy právo na sebeurčení. Ovšem o případném vystoupení by rozhodlo referendum, které by se nekonalo v dané republice, ale v celém Svazu, což by šance na osamostatnění podstatně snížilo. Proto se Gorbačovovy návrhy neshledaly s pochopením, dokonce byly mnohými pokládány za lži. Ještě v lednu probíhalo v Litvě zasedání Nejvyššího sovětu, kdy se hlasovalo o nadřazenosti sovětské ústavy nad těmi republikovými, návrh byl zamítnut. Stejného výsledku se dočkalo i projednávání v Lotyšsku. O měsíc později, tedy v únoru, se přidal i poslední ze států Pobaltí, Estonsko (Crozier 2004: 368–373).

Problémy neprobíhaly jen v jednotlivých republikách, ale i v komunistické straně. Ke konci ledna měl být schválen nový plán, který by znamenal konec monopolu KSSS, nakonec ale nebyl schválen. V reakci na tento výsledek proběhla v Moskvě demonstrace, které se zúčastnilo odhadem 150 000 lidí. Tato událost byla projevem glasnosti, ať už samotným konáním demonstrace, svoláváním na ní pomocí rozhlasu nebo živým televizním přenosem. Druhý den byl plán schválen, proti byl pouze Boris Jelcin. Gorbačov také vyzval ke zrušení

jeho funkce generálního tajemníka a vytvoření postu předsedy strany.¹² V březnu, na zasedání Sjezdu lidových poslanců, se komunistická strana vzdala monopolu. Také byl vytvořen post prezidenta SSSR, kterým byl o dva dny později zvolen Gorbačov. Ke konci měsíce se uskutečnily volby do prezidentské rady, která byla tvořena Gorbačovovo nejbližšími, mimo jiné zde získal post i Eduard Ševarnadze. V dubnu byl nakonec schválen zákon o vystoupení ze Svazu, který stanovil, že pokud pro vystoupení budou alespoň dvě třetiny v celorepublikovém referendu, bude zahájeno pětileté období, na jehož konci bude vystoupení schváleno. Další komplikací pro Gorbačova bylo zvolení Jelcina předsedou Nejvyššího sovětu Ruska. Jelcin vyhlásil program, jehož součástí bylo například to, že zákony Ruska by na jeho území měly být nadřazeny těm sovětským nebo že by Rusko mělo mít právo na nezávislou zahraniční politiku. Gorbačov při reakci na výsledek voleb prohlásil, že je zvolením Jelcina znepokojen a že ho podezřívá z úmyslu rozbít Svaz.¹³ K vyhlášení suverenity Ruska pak doopravdy 12. června došlo a Jelcin se stal jeho prezidentem. Podle něj mělo mít Rusko právo vlastnit bohatství této země, vytvářet vlastní diplomatické vztahy a pozastavit sovětské zákony, které odporovaly suverenitě Ruska. V následujících měsících tyto kroky následovaly Uzbekistán, Moldávie, Turkmenistán nebo Tádžikistán. V listopadu téhož roku se Gorbačov a Jelcin sešli, aby vyřešili záležitosti, které rozdělovaly Ruskou federaci a Sovětský svaz. Vzhledem k rychlosti změn ve Svazu k implementaci výsledků ani nedošlo. Situace ve Svazu byla velmi kritická, kvůli tristnímu stavu zemědělských strojů nebylo možné sklídit úrodu v takové míře, aby byl Svaz soběstačný, a tak došlo i na letecké dodávky potravinové pomoci, což pro Svaz znamenalo velkou potupu. V prosinci na Sjezdu lidových poslanců Gorbačov prohlásil, že jediným možným řešením, jak překonat krizi, je obnovení pořádku a disciplíny. Chtěl zabránit

¹² Tento čin byl na Západě interpretován jako odstup Gorbačova z jeho funkce a vyvolal paniku, protože pro Západ Gorbačov v tuto dobu znamenal směřování sovětského systému směrem k tomu západnímu (Crozier 2004: 372).

¹³ Gorbačov a Jelcin neměli dobrý vztah už několik let, na zasedání ústředního výboru v říjnu 1987 Jelcin ostře kritizoval Gorbačovovu politiku. Kvůli tomuto projevu se pak dostal do politické izolace a byl vyloučen z politbyra (Crozier 2004: 377–378).

akcím separatistických a nacionalistických sil a armádu označil za životně důležitou záštitu suverenity země. O pár dní později mezinárodně uznávaný ministr zahraničí Ševarnadze rezignoval na svůj post a varoval, že se blíží diktatura (Crozier 2004: 371–382). Tato slábnoucí pozice Gorbačova se postupně začala projevovat i v zahraničí.

V únoru se situace zdála dobrá, když strany našly shodu na hlavních bodech dohody START, která byla v jednání už roku 1982. Problémové body, jako limity řízených střel, sčítání balistických raket a kódování dat při testech, byly vyřešeny, problematika SDI měla být z dohody vyloučena (Gordon 1990a). Své cíle v zahraniční politice pro rok 1990 Bush vydal v březnu tohoto roku. Plány pro kooperaci se Sovětským svazem vycházely ze summitu na Maltě. Jedním z cílů bylo integrovat Sovětský svaz do mezinárodního systému jako konstruktivního partnera. Bush podotkl, že je to poprvé v poválečném období, kdy byl takový cíl stanoven. To bylo umožněno tím, že Sovětský svaz učinil kroky směrem ke sblížení s mezinárodním systémem. Spojené státy se vyslovily k rozšiřování spolupráce a podpoře demokratických hodnot ve Svazu. Pro Spojené státy bylo důležité, aby jejich politika nezávisela na jednom vůdci Svazu, proto podporovaly institucionalizaci změn tak, aby k jejich vyvrácení bylo třeba obrovské politické i ekonomické úsilí. V neposlední řadě se Bush zabýval i zbrojením, neboť chtěl pokračovat v dohodách o jeho kontrole. Podle něj bylo i nadále potřeba být obezřetný vůči SSSR, ne však kvůli nepřátelství, ale kvůli nejistotě, která vyplývala z nové podoby americko-sovětských vztahů (The White House 1990: 9–10). Nepříjemnosti nastaly s děním v Pobaltí. Bush se k situaci veřejně nevyjadřoval, ale na konci března pak Gorbačovovi poslal dopis. Pobízel ho k mírovému řešení situace a zároveň podotkl, že Spojené státy situaci nechtějí nikterak komplikovat. Spojené státy byly za tento mírný postoj kritizovány evropskými státy, nicméně se obávaly, že tvrdá kritika Gorbačova by ohrozila jeho pozici a že by mohlo dojít k oslabení americko-sovětského vztahu (Gordon 1990b). Rostoucí moc Jelcina se americké straně příliš nezamlouvala, především pro jeho nacionalistické tendence. Administrativa ho označila za nestálého a nepodstatného a nadále nehodlala nic měnit na spolupráci

s Gorbačovem (Keller 1990). V listopadu pak proběhl summit Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, kde byla podepsána Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě, která snižovala počet zbraní a vojenské techniky. Podpisem společného prohlášení došlo k oficiálnímu ukončení studené války (Apple 1990). Na konci roku Spojené státy ještě zaskočila rezignace Ševarnadzeho, se kterým měly dobrý vztah. Jeho slova o blížící se diktatuře byla nepříjemná, Bushova reakce však byla klidná. Řekl, že doufá, že jakékoliv změny ve Svazu budou pokojné a že zahraniční politika zůstane neměnná (Rosenthal 1990). Vzhledem k nepokojům v jednotlivých svazových republikách rostl Spojeným státům problém, jak k této situaci přistupovat. Toto dilema ještě vzrostlo v následujícím roce, kdy už situace nebyla nadále únosná.

5.4 Pád Sovětského svazu

V březnu roku 1991 se konalo referendum, v němž se mělo obyvatelstvo vyslovit, zda si přeje zachovat existenci Sovětského svazu. Při účasti 80 % se 76,4 % vyjádřilo pro zachování, přičemž v šesti republikách (Estonsko, Litva, Lotyšsko, Arménie, Gruzie, Moldávie) se referendum nekonalo. V dubnu došlo k rozhovorům o nové ústavě Sovětského svazu. Ten se měl změnit ve volný svazek republik, jejichž autonomní postavení by bylo upevněno. Gorbačov chtěl silné republiky a silný svaz, Jelcin si přál silné republiky a slabý svaz. Nová podoba smlouvy byla v červenci schválena a k jejímu podepsání mělo dojít 20. srpna. Dva dny předtím však došlo k puči. Konzervativci vytvořili Státní výbor pro výjimečný stav v SSSR a dali zatknout Gorbačova. Pozoruhodné bylo především to, že puč naplánovali lidé, které do jejich pozic dosadil sám Gorbačov. Puč byl ale velmi špatně zorganizován. Pučisté neměli žádné loajální vojenské jednotky, které by byly ochotny zasahovat proti civilistům, kteří bránili vládní budovy. Dne 22. srpna byl neúspěšný puč ukončen. Situaci využil Jelcin, jež se postavil proti pučistům, a v Rusku zastavil činnost KSSS. To samé pak učinil i Gorbačov a rezignoval na post generálního tajemníka KSSS. Byl rozpuštěn Sjezd lidových poslanců, který měl být nahrazen nově zvoleným

Nejvyšším sovětem. V září byla uznána nezávislost pobaltských států. Dva měsíce na to byla zrušena většina celosvazových ministerstev a Jelcinovi se podařilo získat kontrolu nad ekonomikou Ruské federace. V posledním měsíci roku 1991 se pro nezávislost vyslovila i Ukrajina. Její prezident Kravčuk a Jelcin přesvědčili předsedu Nejvyššího sovětu Běloruska, aby souhlasil s rozpuštěním Sovětského svazu. Ten měl být nahrazen Společenstvím nezávislých států, tedy volným sdružením.¹⁴ Dne 21. prosince došlo k jeho vytvoření, krom Gruzie a pobaltských států se členy staly všechny bývalé svazové republiky. Pár dní před tímto dnem Gorbačov rezignoval na post prezidenta Sovětského svazu, který k 31. 12. 1991 zanikl (Vykoukal – Litera – Tejchman 2000: 680–683). Gorbačov se v tomto posledním roce potýkal s tak velkým odporem, že nebylo možné nadále vzdorovat. Ačkoliv se Spojené státy snažily Gorbačova podržet, nakonec svůj postoj musely změnit.

Krise spojená s osamostatňováním svazových republik byla pro Spojené státy velmi závažná. Z počátku se distancovaly od přímého zásahu a daly najevo, že pokud budou vyzvány, pomohou tam, kde to půjde. Podotkly ale, že není v jejich zájmu zasáhnout takovým způsobem, aby současná vláda mohla být tou jedinou v delším časovém horizontu. Dosavadní změny byly podle Států revoluční, došlo k rozšíření spolupráce, kladně hodnocený byl i přístup ke sjednocení Německa, úbytek regionálních konfliktů a sovětská podpora rezoluce proti Iráku. Za podstatný pokrok Spojené státy považovaly podpis Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a blížící se podepsání dohody START. Tyto dohody znemožňovaly náhlý útok na NATO a výrazně snížily riziko americko-sovětského konfliktu (The White House 1991: 5–6). Podpis dohody START se uskutečnil 31. července na summitu v Moskvě. Smlouva snížila počty jaderných hlavic o jednu třetinu a sovětské mezikontinentální balistické střely o polovinu. Gorbačov označil dohodu za nezvratný proces a projevil ochotu ve snižování zbraní pokračovat i nadále. Bush dohodu okomentoval jako rozptýlení půlstoletí trvající nedůvěry. Během summitu se Bush setkal i s Jelcinem.

¹⁴ Tyto republiky v roce 1922 podpísem smlouvy vytvořily Sovětský svaz, proto ho mohly rozpustit.

Novinářům však sdělil, že i nadále bude spolupracovat s Gorbačovem a sovětskou vládou (BBC 1991). Spojené státy se tedy snažily Sovětskému svazu dát slovní a ekonomickou podporu, avšak nebyly ochotny do vnitrostátní situace přímo zasáhnout.

Krátce po stanovení tohoto přístupu proběhl v Sovětském svazu puč. V tomto případě se Spojené státy jasně vyslovily, že jediného legitimního vůdce Svazu pro ně představuje Gorbačov. V případě, že by se Gorbačov do funkce nevrátil, západní mocnosti by ukončily ekonomickou pomoc, kterou Svazu doposud poskytovaly. Sovětský velvyslanec v USA, Viktor Komplektov, předal Bushovi dopis od Gennadije Janajeva, nového prezidenta SSSR. Ten v dopise Bushe ujišťoval, že bude pokračovat v Gorbačovově politice, Bush však tuto možnost odmítl (Rosenthal 1991). Krátce po puči měly Spojené státy dilema, jak by jejich zahraniční politika měla vypadat. Zda podpořit práva lidí v osamostatňujících se republikách a uznat jejich nezávislost anebo zda se má jejich politika nadále zakládat na vztahu s Gorbačovem a tím pádem se Sovětským svazem jako celkem. Spojené státy se nakonec rozhodly nadále podporovat Gorbačova. Hned poté se ale objevil problém s pobaltskými státy, když evropské země chtěly uznat jejich nezávislost. Bush nechtěl Gorbačova podrazit, a tak mu dal čas, aby nezávislost těchto zemí potvrdil jako první. Gorbačovovi se však nepodařilo nechat projít zákon parlamentem. Bush nemohl dále čekat a uznal nezávislost Pobaltí. Administrativa si tak pomalu začala uvědomovat, že situace není nadále udržitelná a na přelomu listopadu a prosince uznala nezávislost Ukrajiny. A to bez vědomosti Gorbačova a ještě předtím, než se na Ukrajině konalo referendum (Newmann 1993: 40–45). Následující změny v Sovětském svazu probíhaly tak rychle, že bylo pro Spojené státy těžké na ně okamžitě reagovat. Když v prosinci Jelcin oslovil Bushe kvůli nově vzniklému Společenství nezávislých států, Bush se nedokázal hned vyslovit a požádal o více informací. Nakonec řekl, že proti vzniku tohoto uskupení v zásadě nic nemá. Nebyl si však jistý, jak převezmou sovětskou armádu a zda budou schopni mít koordinovanou ekonomiku a zahraniční politiku. Zároveň podotkl, že i nadále bude spolupracovat s Gorbačovem, ačkoliv budoucnost Sovětského svazu byla

nejasná (Friedman 1991). Nově vzniklá situace se jevila pro administrativu jako výhodná. Pokud by Svaz nadále existoval, jeho moc v zahraničí by poklesla. Nové uskupení by zase z počátku bylo značně neorganizované a tudíž oslabené.

Poté, co se Svaz rozpadl, Bush uznal nezávislost všech bývalých svazových republik. Diplomatické vztahy chtěl navázat jen s několika z nich, zbytek musel pro jejich získání splnit stanovené zásady. Ve svém projevu neopomenul zmínit Gorbačova, kterého určil zodpovědným za jeden z nejdůležitějších pokroků 20. století, když se mu podařilo změnit sovětský režim. Dále Bush vyzdvihl perestrojku a glasnost, jako nástroje, které umožnily restrukturalizaci a otevření sovětské společnosti. Rusku, jakožto uznanému nástupci SSSR, bylo nabídnuto křeslo v Radě bezpečnosti OSN (Wines 1991). Během posledních měsíců se Spojené státy musely vypořádávat se spoustou nečekaných situací. Z počátku trvaly na podpoře Gorbačova, ale nakonec musely svůj přístup změnit. Održení několika států od Sovětského svazu pro ně znamenalo velkou výhodu, pád Svazu pak úplné vítězství.

Závěr

Bakalářská práce se zabývá politickými strategiemi Spojených států vůči Sovětskému svazu v letech 1985–1992. Cílem práce bylo prozkoumání změn těchto strategií s ohledem na to, co se dělo uvnitř Sovětského svazu. Otázka, která mi pomohla v naplnění cíle, zněla, zda na případné změny z americké strany měl vliv Gorbačov a jeho reformy, případně jak zásadní. V práci jsem se také zabývala tím, co překázelo dohodě mezi státy a nástroji vyjednávání, tedy tím, co pomáhalo Spojeným státům v dosažení vítězství.

Nejdříve jsem se zabývala vlivy a aktéry, kteří se podílejí na tvorbě zahraniční politiky. Nejprve jsem se věnovala zahraniční politice obecně a později jsem získané informace aplikovala na tvorbu zahraniční politiky USA. Nejvýraznějším osobou v zahraničí je prezident, který vysílá a přijímá velvyslance, oznamuje záměry americké zahraniční politiky a je i považován za jediného reprezentanta USA v zahraničí. V jeho rozhodnutích je ale limitován ústavou a Kongresem. Neméně důležité je ministerstvo zahraničních věcí, které shromažďuje informace a zajišťuje kontinuitu zahraniční politiky od jedné administrativy k druhé. Koordinace zahraničních aktivit je pak v rukou Národní bezpečnostní rady, jež má pouze poradní funkci. Pod její záštitou pak vycházejí direktivy pro národní bezpečnost, ze kterých jsem v této práci často čerpala.

Následně jsem se věnovala dokumentům z prvního funkčního období Reagana, protože z nich vycházel i v druhém období. Za nejdůležitější z nich považuji čtyřbodovou agendu, která nastolovala čtyři okruhy témat pro jednání. V práci se ukázalo nejen to, že z ní Reagan vycházel po celou dobu druhého funkčního období, ale že z ní nakonec vycházel i George Bush, jakožto Reaganův nástupce. Okruhy témat pro diskuzi se Sovětským svazem tedy zůstaly neměnné. Opomenout jsem nemohla ani program strategické obranné iniciativy, který považuji právě za jeden z nástrojů, jimiž Spojené státy nutily Sovětský svaz ke komunikaci a k ústupkům, které pomalu, ale jistě vedly k vítězství. Program byl teprve na začátku vývoje, proto představoval spíše psychickou výhodu, ale

pokud by se povedlo dovést výzkum do konce, byly by spojené Státy neohrožené před útokem Sovětského svazu. Program byl zároveň tím, co často bránilo stranám v dohodě. Příkladem může být summit v Reykjavíku, kdy dal Gorbačov Reaganovi na výběr, že buď dojde k omezení výzkumu a vývoje SDI nebo budou jednání ukončena. Reagan byl ve své politice velmi nekompromisní a byl si vědom, jakou výhodu pro něj SDI představuje, proto se jeho výzkumu nevzdal a summit byl předčasně ukončen.

Po těchto dvou kapitolách, které nastínily, kdo za tvorbou zahraniční politiky stojí a v jakém postoji vůči Sovětskému svazu bude administrativa prezidenta Reagana pokračovat, následovaly kapitoly věnující se samotnému tématu práce. K první změně v Sovětském svazu došlo hned začátkem roku 1985, když po smrti Černěnka nastoupil do čela SSSR Gorbačov. Ten na Reagana zapůsobil o něco lépe než předchozí vůdci, přesto se na přístupu Reagana k Sovětskému svazu nic nezměnilo. Následovala výměna sovětského ministra zahraničí, která byla také bez odezvy. Úspěch viděla americká administrativa v prvních debatách o kontrole zbrojení, když sovětská strana navrhla jisté ústupky. Dohody ale k žádnému závěru nevedly, protože se Sověti nedokázali smířit s SDI. Gorbačov si byl vědom, že Sovětský svaz není tak silný, aby dokázal Američanům konkurovat, proto se chtěl více soustředit na domácí politiku. Toho se snažil dosáhnout pomocí reforem perestrojky, která měla urychlit průmyslový rozvoj, a glasnosti, jež snížila omezování šíření informací a dala větší svobodu médiím. Dalo by se čekat, že po takovýchto změnách Spojené státy uznají pokrok v Sovětském svazu. Opak byl ale pravdou a v prvních dvou letech, které shrnovala čtvrtá kapitola, k ničemu takovému nedošlo. Americké administrativě vadilo, že změny nebyly institucionalizovány a proto jim nevěřily. Během těchto dvou let se podařilo stranám shodnout na 50% snížení počtu amerických a sovětských strategických nukleárních zbraní a americké straně se podařilo na seznam jednání prosadit i lidská práva. Ačkoliv přístup Američanů přinesl pokrok, postoj vůči Sovětskému svazu nezměnil.

V následujících dvou letech, tedy v letech 1987–1988 se změny ve Svazu projevovaly čím dál více, na což už Američané reagovali. V roce 1987 došlo k vytvoření společných podniků sovětských a zahraničních institucí, kterým byla umožněna větší iniciativa v řízení a větší zisk. Toto byl významný krok k začlenění Sovětského svazu do světového trhu. Spojené státy tuto změnu vnímaly jako možnost, jak alespoň okrajově ovlivnit budoucnost Sovětského svazu a posílit vzájemné interakce. V tomto roce také Spojené státy uznaly, že Gorbačovova glasnost' mění Svaz na více otevřený a humánní. Jedná se tedy o rok, kdy Spojené státy začaly více vnímat změny odehrávající se v Sovětském svazu, ale přesto u nich přetrvával spíše nepřátelský vztah. Američané nevěřili, že jsou změny tak silné, aby vydržely i změnu vůdce. K závěru roku byla podepsána smlouva, která se stala první podepsanou smlouvou, jejíž implementací došlo k redukci zbraňových systémů obou zemí. To byl pro americkou stranu velký úspěch. Za zásadní ale považují rok 1988, v jehož průběhu se postoj Spojených států vůči Sovětskému svazu zcela proměnil. V polovině roku proběhla ve Svazu 19. konference KSSS, na které se Gorbačovovi povedlo prosadit to, že komunistická strana přestala být formálně v čele změn. Tato událost Spojené státy přesvědčila, že to s reformami myslí vážně. Gorbačovovi se povedlo znemožnit snadné ukončení již dosažených změn a to bylo pro americkou administrativu podstatné. Na summitu v Moskvě Reagan viděl pozitivní přínos Gorbačovových reforem a „očistil“ Svaz od přezdívký Říše zla.

Výrazně se proměna politických strategií projevila za prezidentství George Bushe, tedy během posledních tří let mapovaného období. Bush se rozhodl pokračovat ve zlepšování vztahů, když říkal, že se velmoci blížily k ukončení boje mezi dvěma ideologiemi. I přes tato pozitivní slova si byla administrativa vědoma, že Gorbačovův vliv ve Svazu slábne a obávala se, jaké by mohly být následky, kdyby Gorbačov ve vedení skončil. Proto se ho Američané rozhodli podporovat, jelikož jeho setrvání v čele Svazu bylo nezbytné pro pokračování v institucionalizaci změn. Ve srovnání Reaganova a Bushova prezidentství vnímám pokles detailních požadavků z americké strany vůči Svazu.

Bylo evidentní, že Spojené státy nechtějí Gorbačovovu pozici ohrozit a nekladly tak na něj vysoké nároky. Nejen že se administrativa snažila zapojit Sovětský svaz do mezinárodní spolupráce, ale také mu ekonomická pomáhala. Nedůvěřivý postoj vůči Svazu přetrvával, důvodem už ale nebylo nepřátelství, nýbrž obava z budoucnosti. Ta začala být v roce 1990 stále více nejistá, když jednotlivé svazové republiky projevovaly touhu po samostatnosti. Ačkoliv by Spojené státy dříve tyto země určitě jednoznačně podpořily, v této době hrozilo, že by ve vedení Svazu Gorbačov skončil a s ním i období přátelských vztahů. Do té doby za nevídaný považují i přístup Spojených států k puči, který ve Svazu proběhl v následujícím roce. Když byl Gorbačov dočasně sesazen z vedení a byl nahrazen novým prezidentem, Spojené státy odmítly jeho nástupce. To byl přímý zásah do dění Sovětského svazu, jež dokazoval, jak moc Američanům záleží na tom, aby ve vedení setrval Gorbačov. Jeho popularita ve Svazu od této události ale klesala a v kombinaci s rostoucím voláním po uznání samostatnosti jednotlivých republik bylo nadále nemožné udržovat ho v čele Svazu. Spojené státy začaly uznávat nezávislost republik, aniž by tušily, že to povede k pádu Sovětského svazu.

Rozdíl v politických strategiích Spojených států vůči Sovětskému vidím velký. Nejvíce je patrný v případě, kdy porovnáme začátek a konec mapovaného období. Na počátku byl Sovětský svaz považován za nepřítele, který je nevyzpytatelný a vyžaduje tvrdý přístup. Ke konci, když Sovětský svaz kolaboval, se Spojené státy snažily zabránit jeho rozpadu a na volání jednotlivých svazových republik po samostatnosti z počátku nereagovaly. Navíc zapojovaly Svaz do mezinárodního prostředí a pomáhaly mu i ekonomicky. Jen několik let zpátky se Spojené státy snažily o porážení nepřítele a najednou se ho vlastně snažily udržet při životě, to by dříve nikdo nečekal. Vráťm-li se k otázce, zda na případné změny z americké strany měl Gorbačov vliv, musím konstatovat, že byl značný. Už jen během Reaganova prezidentství byl vidět pokrok ve vnímání Gorbačova jako vůdce. Z počátku mu administrativa vůbec nedůvěřovala a trvalo mu tři a půl roku než se mu povedlo tento názor změnit.

Jeho význam pro Spojené státy ještě více stoupl během prezidentství Bushe, když se pro Spojené státy stal naprosto nepostradatelným.

Zdroje

Prameny

Constitution of the United States
(https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#a2, 23. 2. 2017).

NSC (1982). *NSDD-54: U.S. Policy Toward Eastern Europe*.
(<https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-54.pdf>, 8. 3 2017).

NSC (1983). *NSDD-75: U.S. Relations with the U.S.S.R.*
(<https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-75.pdf>, 8. 3 2017).

NSC (1985a). *NSDD-160 Preparing for Negotiations with Soviet Union*.
(<https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-160.htm>, 8. 3 2017).

NSC (1985b). *NSDD-173: Building an Interim Framework for Mutual Restraint*.
(<https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-173.htm>, 8. 3. 2017).

NSC (1985c). *NSDD-183: Meeting with Soviet Leader in Geneva*.
(<https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-183.htm>, 8. 3 2017).

NSC (1985d). *NSDD-194: Meeting with Soviet Leader in Geneva: Themes and Perceptions*. (<https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-194.htm>, 8. 3. 2017).

The White House (1989). *NSD-23: US Relations with Soviet Union*.
(<https://fas.org/irp/offdocs/nsd/nsd23.pdf>, 22. 3. 2017).

The White House (1987). *The National Security Strategy of the United States*.
(<http://nssarchive.us/NSSR/1987.pdf>, 14. 3. 2017).

The White House (1988). *The National Security Strategy of the United States*.
(<http://nssarchive.us/NSSR/1988.pdf>, 14. 3. 2017).

The White House (1990). *The National Security Strategy of the United States*.
(<http://nssarchive.us/NSSR/1990.pdf>; 22.3 2017).

The White House (1991). *The National Security Strategy of the United States*.
(<http://nssarchive.us/NSSR/1991.pdf>; 22.3 2017).

Literatura

- Bailey, C. (1987). President Reagan, the U.S. Senate, and American Foreign Policy, 1981-1986. *Journal of American Studies* 21 (2), s. 167–181.
- Battle, J. M. (1988). Uskorenie, Glasnost' and Perestroika: The Pattern of Reform under Gorbachev. *Soviet Studies* 40 (3), s. 367–384.
- Boháč, L. (1996). Řízení americké zahraniční politiky. *Mezinárodní vztahy* 31 (2), s. 46–53.
- Crozier, B. (2004). *Vzestup a pád sovětské říše*. (Praha: BB art).
- Drulák, P. – Druláková, R. (2007). *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. (Praha: VŠE).
- Haas, M. L. (2007). The United States and the End of the Cold War: Reactions to Shifts in Soviet Power, Policies, or Domestic Politics?. *International Organization* 61 (1) s. 145–179.
- Holm, H. H. (1986). Star wars. *Journal of Peace Research* 23 (1), s. 1–8.
- Kissinger, H. A. (1999). *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. (Praha: Prostor).
- Kramer, M. (1990). The Role of the CPSU International Department in Soviet Foreign Relations and National Security Policy. *Soviet Studies* 42 (3), s. 429–446.
- Krejčí, O. (2001). *Mezinárodní politika*. (Praha: Ekopress).
- Krejčí, O. (2009). *Zahraniční politika USA: ideje, doktríny, strategie*. (Praha: Professional Publishing).
- Malia, M. E. (2004). *Sovětská tragédie: dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. (Praha: Argo).
- McLaughlin, G. (2016). *The War Correspondent*. (London: Pluto Press).
- Newmann, W. W. (1993). History accelerates: the diplomacy od co-operation and fragmentation. in: Goodby, J. E. – Morel, B. (1993). *The Limited Partnership: Building a Russian-US Security Community*. (New York: Oxford University Press). 25–54.
- Reagan, R. (1998). *Život jednoho Američana: paměti prezidenta*. (Praha: Prostor).

- Risse-Kappen, T. (1991). Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies. *World Politics* 43 (4), s. 479–512.
- Tang, P. S. H. (1989). Gorbachev's Performance at the Washington Summit: An Ideological Dilemma. *Studies in Soviet Thought* 37 (2), s. 151–158.
- Service, R. (2015) *The End of the Cold War: 1985-1991*. (London: Pan Macmillan).
- Shultz, G. P. (2013) *Issues on My Mind*. (Stanford: Hoover Press).
- Stafford, A. (2013). *The Role of the Media During the Cold War*. 3. 2013 (<http://www.e-ir.info/2013/10/26/the-role-of-the-media-during-the-cold-war/>, 9. 2. 2017).
- Suchý, P. (2004). *Reagan a říše zla*. (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).
- Vykoukal, J. – Litera, B. – Tejchman, M. (2000). *Východ: Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. (Praha: Libri).
- Waisová, Š. (2009). *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. (Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk).

Internetové zdroje

- Apple, R. W. (1990). *The New Order; Peace Isn't So Simple as the End of Cold War*. 25. 11. 1990 (<http://www.nytimes.com/1990/11/25/weekinreview/the-new-order-peace-isn-t-so-simple-as-the-end-of-cold-war.html>; 22. 3. 2017).
- BBC (1991). *Superpowers to cut nuclear warheads*. 31. 7. 1991 (http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/july/31/newsid_4582000/4582773.stm; 22. 3. 2017).
- Clines, F. X. (1989). *The Malta Summit; Bush Gives Gorbachev Economic And Arms Proposals*. 3. 12. 1989 (<http://www.nytimes.com/1989/12/03/world/the-malta-summit-bush-gives-gorbachev-economic-and-arms-proposals.html?pagewanted=2>; 22. 3. 2017).
- Federation of American Scientists (nedatováno). *Intermediate-Range Nuclear Forces [INF] Chronology*. (<https://fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm>, 8. 3. 2017).

Friedman, T. L. (1991). *Noting Uncertainty in New Union, Washington Takes Cautious Path*. 10. 12. 1991 (<http://www.nytimes.com/1991/12/10/world/soviet-disarray-noting-uncertainty-in-new-union-washington-takes-cautious-path.html>; 22. 3. 2017).

Gordon, M. R. (1990a). *Arms Control; U.S. and Soviets Appear to Agree On Main Elements of Arms Treaty*. 11. 2. 1990 (<http://www.nytimes.com/1990/02/11/world/upheaval-east-arms-control-us-soviets-appear-agree-main-elements-arms-treaty.html>; 22. 3. 2017).

Gordon, M. R. (1990b). *U.S. Will Avoid Inflaming Crisis, Bush Assures Gorbachev in Note*. 31. 3. 1990 (<http://www.nytimes.com/1990/03/31/world/upheaval-east-us-will-avoid-inflaming-crisis-bush-assures-gorbachev-note.html>; 22. 3. 2017).

Keller, B. (1988). *The Gorbachev Visit; Gorbachev Pledges Major Troop Cutback, Then Ends Trip, Citing Vast Soviet Quake*. 8. 12. 1988 (<http://www.nytimes.com/1988/12/08/world/gorbachev-visit-gorbachev-pledges-major-troop-cutback-then-ends-trip-citing-vast.html?pagewanted=all>, 16. 3. 2017).

Keller, B. (1990). *The World; Without Yeltsin Is the Party Over?*. 1. 7. 1990 (<http://www.nytimes.com/1990/07/01/weekinreview/the-world-without-yeltsin-is-the-party-over.html>; 22. 3. 2017).

New York Times (1989). *Proposals Made by Bush At Meeting With Gorbachev*. 3. 12. 1989 (<http://www.nytimes.com/1989/12/03/world/the-malta-summit-proposals-made-by-bush-at-meeting-with-gorbachev.html>; 22. 3. 2017).

Rosenthal, A. (1990). *Bush Concerned Over Shevardnadze*. 23. 12. 1990 (<http://www.nytimes.com/1990/12/23/world/crisis-in-the-kremlin-bush-concerned-over-shevardnadze.html>; 22. 3. 2017).

Rosenthal, A. (1991). *Bush Condemns Soviet Coup And Calls For Its Reversal*. 20. 8. 1991 (<http://www.nytimes.com/1991/08/20/world/the-soviet-crisis-bush-condemns-soviet-coup-and-calls-for-its-reversal.html?pagewanted=all>; 22. 3. 2017).

Wines, M. (1991). *Bush Lauds Vision Of Soviet Leader*. 26. 12. 1991
(<http://www.nytimes.com/1991/12/26/world/end-of-the-soviet-union-bush-lauds-vision-of-soviet-leader.html>; 22. 3. 2017).

Resumé

When Ronald Reagan became a president of the United States, it was the very end of détente policy. At the beginning of his presidency, he was very aggressive. He wanted to fight with the enemies of freedom and called the Soviet Union an "evil empire". His attitude was strongly anti-communist, and at the beginning of his tenure were US-Soviet relations very strained. Reagan was not afraid to impose economic sanctions against the Soviet Union and to support anti-communist groups around the world. In 1985, Mikhail Gorbachev became the leader of the Soviet Union. He was well aware that the Soviet Union was not strong enough to continue to compete with the United States and began to surrender to Americans. He was trying to solve the crisis in Soviet Union through reforms related to economic and political sector. With the use of reforms perestroika and glasnost he wanted to take the Union out of the crisis, but it failed. Inside the communist party there were clashes that caused loss of Gorbachev's popularity. Although George Bush, Reagan's successor, tried to support Gorbachev, the desire of individual republics for independence from Soviet Union was stronger. Gorbachev could not to do anything more than leave the leadership of the Union.

The topic of my bachelor thesis is whether American policy strategies have changed depending on transformation of soviet domestic policy between the years 1985 to 1992. I have to say that the differences in the political strategies of the United States toward the Soviet are noticeable. It is the most visible when we compare the beginning and the end of the period. At the beginning the Soviet Union was considered an enemy who is unpredictable and required a tough approach. At the end, when the Soviet Union collapsed, the United States tried to prevent its collapse and did not respond when Union republics called for independence. United States also tried to engage the Soviet Union to the international affairs and helped it economically. Just a few years ago, the United States sought to defeat the enemy and suddenly it actually tried to keep him alive. Something that would nobody expected. There is also a significant role of

Gorbachev in this change of American behaviour. Just during Reagan's presidency, there was a visible progress in the perception of Gorbachev as a leader. At the beginning Reagan did not trust Gorbachev and it took him three and a half years before he changed his opinion. The importance of Gorbachev for the United States increased even more during the Bush presidency, when he became absolutely indispensable.